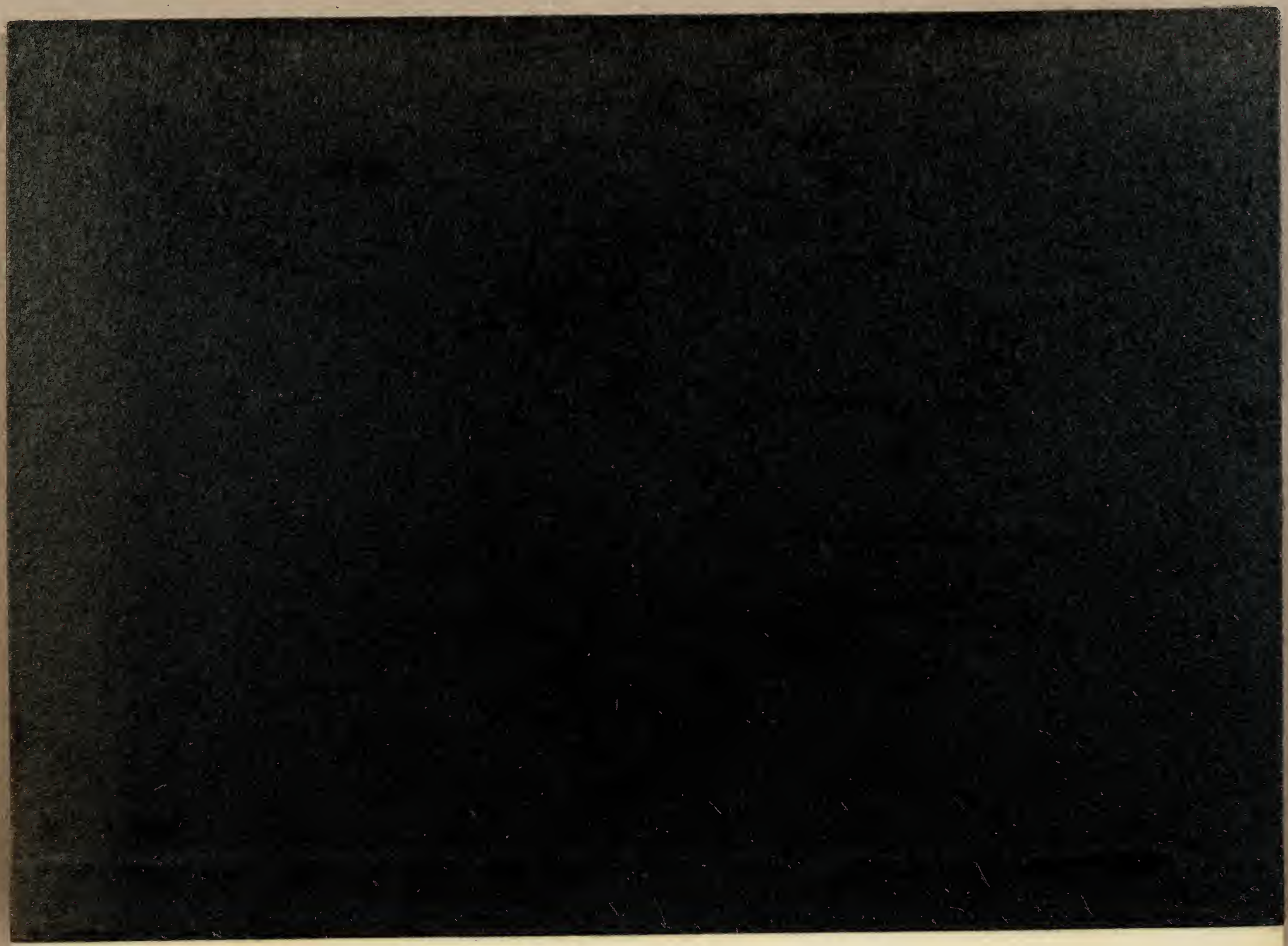

TRANEN,

Over den doodt

Van den Grooten Admirael van

Hollandt, loffelijcker, ende onſterffe-
licker ghedachteniſſe,

PIETER PIETERSZ. HEYN.

Midtſgaders ſyn

TESTAMENT

Aen de Generale Gheoctroyeerde Weſt-Indiſche Compagnie.

Ofte Onbedriegh'lijcke

LEYD-STERRE,

Tot geluckige Voyagie van der ſelver Scheeps-Vloten.

DOOR

Dionyſium Spranckhuyſen.

TOTDELF,

Ghedruckt by Andries Ianſz. Kloetingh **Boeck-verkooper/**
woonende by de Haven-brugge/int Ghelimieerde Schrijf-boeck.
ANNO 1629.

TRANEN

over den Dood

Van den Heere Admirael van

Hollandt, loffelijcker ende onsterffelijcker gedachteniſſe, *Pieter Pieterſz. Heyn.*

IN dien eenigh Landt onder den Hemel ghesmaeckt heeft des Heeren goedtheydt / ende merckelijcke proeven kan gheven van syne gonste / 'tis dit Vereenighde Neder-landt. Neer en heeft God niet ghedaen voor Israel/ als voor ons. Gelijck eenen Arent zweeft over syne Jonghen: alsoo heeft God ons tot noch toe over-schaduwet/ met de Vleughelen van syn beschermínghe. De Bloetroode Zee van Vervolginghe heeft hy doen scheuren/ ende ons droogh voets daer door gelept. Het waerachtighe Manna/ t'onvervalschste Hemels-Broot/ heeft hy ghelijck een Dauw en Reghen ontrent onse Tenten seer rijckelick laten neder-dalen / ende 't Water des Levens rondt-om ons doen vloeyen. De soete Wet des Evangelij heeft hy ons ghegheven door de handen van synen Soon/ syn Engelen/ en syn Dienaren. De Wallen van het Roomsche Jericho / heeft hy door het ghelupt vande Trompetten synes Woorts neder-ghesla gen. In 't korte/

VVat soude men meer konnen doen aen desen Neder- Esaie. 5. 4.
landtschen VVijnbergh, als God daer aen ghedaen heeft?

Hy heeft hem niet alleen gheſtelt aen een vette plaetſe/ bethuynt / met ſteen-hoopen bewaert / en met vele edele Wijnrancken beplanter: Maer ock eenen Tooꝛn daer in ghebout / ja vele Tooꝛens: Dat is / Hy heeft vele Helden en upt-ſtekende Mannen verweckt / die tot onſer behoudeniſſe gewaeckt / en het upterſte ghewaecht hebben.

Onder anderen is ſoodanich geweeſt de groote Admirael van Hollandt Pieter Pieterſz Heyn, loffelijcker ghedachteniſſe / in ſyn leven de Bloem van alle Zee varende Lupden / ende de tweede glooꝛie van onſen Staet. Wat ſoude men al konnen ſegghen van ſyn groote en gheluckighe exploicten / ſyn wijſe directien / ſyn ſtoute avontueren / ſyn Miraculeuſe bewaringen / ſyn vermaerde Victorien / waer in de Wateren / Winden / 't Vyer / ende de Aerde vooꝛ hem ſcheenen te vechten / niet anders / als of de ſelve ock onder de Lijſte van ſyn Soldaten hadden gehooꝛt? Alleen daer upt kan men ſyn vailiantijſe ghenoeghſaem af-nemen / dat ſynen blooten Name den vyanden ſo verſchꝛickelick ghewooꝛden was / ghelijck het Vel / ofte de Trommel van Ziſcha: Want hy dede beven den alder-ſtoutſten Papiſt / Jae gheheel Vlaenderen / gheheel Spangien / ende de gheheele nieuwe Werelot. Over al was deſe machtighe Jagher van de Zee bekent en ghevꝛeeſt / ſoo ghevꝛeeſt / dat het zimpel dꝛeygh ement van ſynen Name / de krijtende Kinderen inde Wiege tot ſtilte bꝛacht.

Daer heeft maer pets aen hem gheſchoꝛt: namentlick / dat hy ons al te ras ontvallen is. Och of het God hadde belieft / dat wy ſynen ghetrouwen en gheluckigen dienſt ſo vele Jaren / als Maenden hadden mogen ghenieten! Och of het God hadde belieft / dat onſe ooghen hadden moghen gheſloten wooꝛden vooꝛ de ſyne! Och of het God

belieft

belieft hadde / ſende een ſeer aenzienlick perſoon/dat mijn Hooft voor het ſpne hadde moghen vallen !

Waer wat helpt het ? Pallida Mors æquo pulſat pede pauperum Tabernas, Regumque Turres: ſeydt de Poëte.

Dat is:

De felle Doodt, Horat. 1. carm. 4.
Spaert kleyn noch groot.

't Is ſeer wel gheſeyt: Want waer een menſche is/ 't ſy in een arm Hutteken / 't ſy in een magnifijck Pallays: 't ſy in een Bootgen van Riet/ 't ſy in een groot Oorlogh-ſchip / in een Schip van ghewelt: 't ſy te Lande / 't ſy te Water/ de Doodt weet hem over al te vinden/den eenen niet meer voor by gaende als den anderen.

Eſaias de Prophete roept aldus upt in ſyn 40. Capittel/ Alle Vleeſch is Hoy, ende alle ſyn Heerlijckheyt is als een Bloeme op den Velde. Het Hoy verdorret, de Bloeme verwelcket. Hy leert ons dat den ſtaet der menſchen verſchepden is. Den eenen heeft wat meer heerlijckheydts/ als den anderen. Den eenen is als een Bloeme / den anderen als Gras: maer het onderſchepdt is kleyn. De Bloem ſtaet ſchoonder / het Gras duert langher / ende eyndelick neemt het de Seyſe al te mael weeh: het Gras verdorret / ende de Bloeme verwelcket. Eſaie 40. 6.7.

De Heylighe Man Iob ſeydt in ſyn 14. Cap. aldus: De Menſche van een Vrouvve gheboren, leeft eenen korten tijdt, en is vol onruſten. Gaet op, ghelijck als een Bloeme, en valt af. Vluchtet als een ſchaduvve ende en blijft niet. Hy heeft eenen beſtemden tijt, het ghetal ſyner Maenden ſtaet by u, o Heere: ghy hebt hem een perck ghe-ſettet, dat en ſal hy niet over-gaen. Onſen Admirael heeft ock ſyn perck ghehadt: ſynen beſtemden tijdt een ſeker ghetal van ſyn Jaren/ Maenden/ Weken/ dagen/ upren/ Iob 14. 1.2.5.

en Minuten. Als hy tot het uyterste stipkē van syn voor-
gheselle uyte ghekomen was: Siet daer/dadelijck quam
daer aen-vliegen/ 'tgeen hem de doodt dede: Maer voor
henen/ wat hem oock ghemoetede / ten konde hem niet
deeren. Van kindts been af / is hy gheweest in duysent
perijckelen/ so te Water/ als te Lande/ maer in geen van
allen is hy ghesmoort: want synen bestemden tijdt en
wasser noch niet. Hy is verscheyden malen ghevallen in
handen en banden van syn vyanden / die hem dickwerf
de punt van haer Piecken en Kappieren op de Borst / en
op de kele gheset hebben / maer niet verder: want synen
tijt en wasser noch niet. In de Bahja Todos los Sanctos,
lagh hy met syn Schip midden onder des Vyandts
Schepen/ ende gelijck een Doel-wit van alle des vyants
Bateryen te Lande/ die dat selvighe van vooren tot ach-
teren soo door-schoten met hare kogels/ dat het scheen te
wesen een door-luchtige Lanteerne / en niet bequaem en
was/ om wederom uyt de Bahy te brengen. De Spaen-
ders quetsten hem/ maer geen koghels: Ja het Matras
onder syn Lijf / daer hy een weynich met syn ghequetste
Beenen op ghelegen hadde/ ende daer van hy maer even
op-gestaen was/ wierdt met een kogel henen wech ghe-
schoten / maer hy niet eens ghetaeckt: want synen be-
stemden tijdt en wasser noch niet. Daer en tegen nu/ als
hy ten eynde van syn perck gekomen was / hy en quam
so haest niet inde Zee/ ende begonst maer even slaeghs te
worden teghen synen vyandt: Siet/ dadelick is daer een
kogel/ die hem en noch eenen uyt-kipt midden onder alle
den hoop van syn volck/ ende met eenen slach neder-velt.
O zwaren slach voor ons!

Gelijck een Mugge soo langh om de keerse zwermt/
tot dat sy ten laetsten daer inne vlieght ende verbrandt.

Alsoo

Alsoo heeft oock onsen Admirael soo langhe ghezweeft ronds-omme den Aerden-kloot/in het Oosten/ Noorden/ Zuyden / en voornamentlick Westen / tot dat hy eyndelijck inde Aerde ghestopen is. Hy is nu ghestorven/ naer hy is ghestorven op het Bedde van Eeren / naer synen wensch: want hy heeft met der daet altoos laten blijcken/ dat hy niet anders en socht te leven / dan om eerlijck te sterven: namentlijck/ Pro Aris & Focis, Voor syn God en voor syn Landt. Dit was by hem Summa votorum, syn wterste oogh-merck. Hopt en begaf hy zich van het Landt op de Zee/ofte hy dede dat in sulcker voeghen/als ofte hy gegaen hadde van de Aerde na den Hemel. Eerst ende voor al besorghde hy syne Ziele / die wassende door de handt des Geloofs en des Gebedts in het Bloedt des Lams Iesu Christi, ende voorts de selve bevelende in handen van den getrouwen Schepper der Zielen / den Eeuwigen/ Almachtigen/ en Barmhertigen God. Daer na soo disponeerde hy oock van syne middelijcke goederen. Eyndelijck / soo nam hy een Christelijck af-scheydt van syn Vrouwe en Vrienden. Ende sulcks alles na behooren ghedaen zijnde/ so ginck hy henen met een vaste resolutie / ofte om door Gods ghenade wt te voeren / 't gheene hy voor ghenomen hadde: ofte om daer by te sterven/ en syn leven te laten inden dienst van syn Vader-landt / wel wetende/ dat so te sterven niet alleen heerlijck/ maer oock ghenoegh'lijck en zaligh is: Ghelijck de Poëte seydt:

Dulce & decorum est, pro Patria mori.

Horat. in oda 2. li. 3. ad Amicos.

Sulcken gewenschten eynde heeft hem God verleent. Na veel rijcke en groote overwinningen / so is hy eyndelijck overwonnen. Waer hoe overwonnen? Soo/ dat hy nochtans overwinner gebleven is. Ghelijck den Valck/ wanneer hy in de vlucht/ vallende op een Reyghers / met den

den langhen en scherpen Beck van de selve door-reghen wordt/ daerom niet op en houdt nochte den Reyghert laet gaen: Waer die met syn felle klauwen aen-grijpt / en de selve int vleysch van den Reyghert laet versterven / soo dat sy met haren dooden vyandt ter aerden moet vallen/ en even-wel een proye worden voor den Jager/ die dadelijck de droeve doot van synen Valck aen haer wreeckt: waer van daen dit Latijnsche spreeck-woort gesproten is: Non moriemur in ulti: wy en sullen niet sterven / sonder ons te wreecken. Even alsoo ist ook toe-ghegaen met de doot van onsen Admirael. Hy is ghevallen: maer alsoo/ dat hy met synen Val / syne vyanden verpletert heeft. Syn vyanden en hebben niet te triumpheren over synen doot: want met syn doot lichaem/ heeft hy de selve levendich voort-gesleept/ die van hare Coninghlicke schepen inghebracht / ende de Barbarische Visscher-moorders ghestelt in eenen kercker / den ordinarischen wech nae de Galghe/ die sy ouvelt over verdient hebben. Ju sommis/ ghelijck hy in syn leven gheweest is / soo is hy ook ghe-weest in syn sterven: Victorieus in het ecne: Victorieus in het andere. Sulcks dat de Schepen met hem inkomende/ nauw'lijcks wisten wat sy souden doen / ofte treuren over synen doodt / ofte triumpheren over syn Victorie: Jae 'tlaetste heeft noch 'tmeeste by de selve ghewoghen/ hoe-wel nae scherper oordeel / 'teerste het laetste in ghewichte verre te boven ginck.

Willen ymmers onse Vyanden triumpheren / sy konnen dat eenighsins doen over ons / maer geensins over onsen Admirael/ dien sy in der daedt en waerheydt meer deughts dan leets hebben aen-ghedaen. Wy/ 'tis waer/ hebben veel aen hem verloozen: Maer hy/ 'tis seker/ heeft veel aen de wisselinghe ghewonnen.

Want

Want wat hem aen-gaet: Hy is doorden slach van het Yser in een ooghen-blick ghevryet van alle Ach en Wee/ van alle sorghe en vreese. Nu triumpheert hy met onuytspreekelijcke glorie onder de Engelen en Heylighen inden Hemel. Nu wandelt hy in witte kleederen/ hebbende een Palm-tack in syn handt/ en op syn hooft een onbevleckelijcke/ onverwelckelijcke/ en onverderffelijcke Croone van eeuwighe heerlijckheyt. Hier is hy geweest in Oorloge tot voor-stant van God en syn Kercke: Daer is hy nu in ruste/ en pluckt vast de soete vruchten van alle voor-gaende travaillen/ bespottende de ydele vreughde van de Bloet-dorstighe Spangiaerden. Om alle de Croonen van Spangien/ al seyde ick van alle de werelt/ jae om alles wat de Sonne beschijnt/ en soude hy niet wederom willen wesen daer hy was/ of dat hy was.

Doch wat ons belanght: wy hebben veel verloozen/ en rechtveerdighe oorsake ontfanghen/ om met hreete tranen te beklaghen het derven van sulcken Patriot/ so rijp in raden soo kloeck in daden. Wanneer Paulus syn afschepdt nam van de Kercke te Ephesen, 'twas so veel/ als ofte hy met volle Emmers de tranen uyt de ooghen van syn toe-hoorders gheput hadde: Insonderheydt op het eynde/ wanneer hy quam tot dese clausule: Ghy en sult mijn aenghesicht niet meer sien. Nu/ gelijck Paulus uyt Ephesen ginck/ soo quam den Admirael in Hollandt. Hy quam om ons te segghen/ dat wy syn aen-ghezicht niet meer zien en souden. Hoe waer't moghelick/ dat onse ooghen niet en souden weenen/ daer sy voort-aen sullen moeten derven sulcken soeten en grooten licht. Actor. 20. 37. 38.

O Vader, Vader, V Vaghen Israels ende syn Ruyteren, riep Elizeus, als Elias met een vierigen Wagen en Paerden ten Hemel wierdt op-ghenomen. Alsoo moghen wy 2. Reg. 2. 12.

oock onsen Admirael wel na roepen / die midden upt het
vyer / onder het Donderen en Blixemen vande Kartou-
wen / ten Hemel ghebaren is: O Admirael / Admirael /
Armade des Nederlants / onse Vlagge en ons Wimpel /
ons Seyl / ons Trepl / en onse gheheele Zee!

Langhen tijdt weende de godt-aerdige Isaac, over de
Genes. 24, 67. doodt van syn Moeder Sara. Langen tijdt treurde Iacob
Genes. 37. 34. over het derven van synen Sone Ioseph. Wien is onbe-
2. Chronic. 35. 22. 25. kent het Dal Megiddo, ende de tranen die aldaer gestort
zijn / over het Lijck van den vromen Coningh Iosias?
Maer indien opt eenigh doot Lichaem / heeft verdient te
zwemmen in tranen / 't is het Lichaem van onsen Admi-
rael / dat tot beschermínge van onser aller Lichamen / hem
selven ghepresenteert heeft tegen de Yzers en Kogels van
Vale. Max. lib. 5. cap. 6 onse vyanden. Laet de Romeynen roemen van haren
Curtius. Laet de Athenienssen pronckē met haren Codrus.
Laet de Carthaginensen braveren met hare Philænos.
Wy Hollanders moghen met so goeden en beter recht te
voorschijn brengen onsen Admirael Pieter Pietersz Heyn,
die noch om gelt / noch om eer (welcke dinghen hy alreede
overvloedelick bekomen hadde) maer upt pure liefde tot
syn Vaderlandt / en lust om de Zee te schuymen van het
Spaensche ghedroght / hem selven ter Zee begeven heeft /
met syn leven / 't leven van onse arme Visschers bevrijdende.
Wat wonder wast dan / dat den roep van synen doot de
herten van onse Visschers heeft doen schrepen? Ja de aen-
gesichten van alle goede Patriotten heeft doen besterven?

Doch hier moeten wy een weynigh stil staen. My
dunckt dat ick hoore een stemme als des Admiraels / upt
den Hemel neder-dalen / en voor't laetste ons toe roepen:

O NEDERLANDT, NEDERLANDT!
Weent niet over my, maer weent over u en uwe sonden: Want die
hebben

hebben my van u doen ſcheyden, ende indien ghy de ſelve niet af en breeckt, ſy ſullen God van u doen ſcheyden.

Helaes! o glorieuſe Helt! Onſe ſonden hebben ons uwer onwaerdich gemaect. Onſe ſonden hebben de ſchult van uwen doot. Wy hebben 't quaet gedaen/en ghy hebt daer om geleden. God/ die in ſyn genade u aen ons geſchoncken hadde tot een zegen/geterecht zijnde door onſe ſonden/ heeft tot eē ſtraffe/u van ons wech gehaelt/in ſynen torzen.

De Kroone onſes Hoofts is af-gevallen! O vvee, dat vvy ſoo gheſondight hebben! **Dit was eertijdts een klaegh-Liedt in het** Ioodſche Landt, **en nu** (God beteert) **iſt ghe-worden een Klaegh-Liedt van** Nederlandt. Claegh. Ierem. cap. 5. 16.

Om dan het mijne te doen: Ick bidde u lieve Landts-luyden en Mede-burgers/van wat ſtaet dat ghy zijt: Ick bidde u door alle de barmhertichedē Gods/door u eygen behoudeniſſe/ door het Bloet vanden Admirael/ jae door het Bloet onſes Saligmakers Ieſu Chriſti: V Vaſſchet u, reynighet u, doet uvve booſe vveſen van uvven ooghen: Laet af van het booſe, leeret vvat goedts doen, pooghet na rechte, ſtaet den verdruckten by, doet den V Veeſen ghelijck, ende helpt der V Veduvven ſake. Eſaie 1. 16, 17.

Wilt ghy uwe ſonden niet verlaten/'tis te duchten dat het niet en ſal blijven by den doodt van den Admirael: maer datter noch veel zwaerder ſlach volghen mocht. Eplaes/ wat upt-neminde Lichten hebben onſe ooghen zien opgaen en ondergaen? Wat kloecke Helden rijſen en vallen binnen korte Jaren herwaerts? Al duchten van onſe ſonden. God wil genadelick bewaren het leven van onſen Prince. **Onſe Vpanden loeren daer op: maer onſe ſonden noch veel meer. Gelijck de Onderſaten ſomwijlen lijden moeten/ om de ſonden van hare Princen/ na luydt van het Latijnſche Vers.**

Quidquid delirant Reges, plectuntur Achivi. Heeren sonde/ Boeren boet: Also moeten oock somwijlen vrome Princen lijden / om de sonden van hare Onder-saten.

Iosue 7. 11 12. Eenen Achan, heeft met eene sonde geheel Israel in lijden ghebracht) doende de Krijghs-lieden vallen / en 't hjerte van Iosua, nidtsgaders van alle vrome Helden / smelten als water. Elcke sonde is een Verrader van s' Menschen Ziele / ende elck over-gegeven Sondaer is een Verrader van syn Landt / open stellende een wijde deure voor de kogels en Moordt-priemen der Vyanden/die sy smeden tegen het leven van s' Lants Bescherm-heeren. De sonde steeckt als een Slanghe ende Adder, seydt Syrach. Wat goet heeft men daer van te wachten/ dat men Slanghen in synen Boesem voedt? Hoe kan men hopen op geluck/ wanneer men sulcke ongeluckighe kinderen laet leggen lurcken aen syne Borsten? Hoe kan het wel gaen met een Republicque/ wanneer de Steden/de Hoven/en geheele Provintien met sulcke Conspirateurs verbult zijn?

Noch meer sal ick seggghen: De sonden dreyghen den Menschc met het verlies van den alder besten vriendt/ dien sy inde wijde wereldt konnen hebben / namentlick/ van den God hares heyls. Wilt ghy uwe sonden niet verlaten/ 'tis te duchten/ jae 'tis buyten alle twijfel te houden/ dat niet alleen hier en daer een Heldt / een Admirael/ een Prince: maer dat oock God de Heere u verlaten sal.

Esaie 59. 2. Vvve sonden, die scheyden u en uvven God van malkanderen, ende uvve misdaden verberghen syn aengheschicht voor u lieden, seydt de Prophete Esaias cap. 59.

Daerom alle Magistraten/alle Predicanten/alle Huys-Vaders/alle Menschen moeten vermaent zijn soo lief als haer is 't leven van kloecke Helden en Princen/ jae soo lief als haer is de gunste van God den Heere/ende consequentelick

telick / soo lief als haer is haer eyghen leven / rust en welvaren / dat sy ock soo sorghvuldelick op hare hoede moeten zijn teghen alle sonden. Wanneer datter eenighe Rebellen ende Muytmakers int Landt opstaen / terstont worden die ontwapent: Wat helpet / wanneermen de sonden niet in en toomt / die God en syn Creatueren wapenen teghen ons. Sonden en straffen zijn onverschepdentlick t'samen geknoopt / en houden elck-anderen vast ghelijck schakels. Het een is slechts wat ouder / het ander wat jonghers: het eene gaet voor / het andere volcht nae. De Enghelen sondighden / en sy vielen uyt den Hemel: De oude werelt sondighde / en sy wierdt van een generale Sundt-vloedt over-stroomt: De Sodomiten sondighden / en sy wierden met Peck en Solpher uyt den Hemel verbrandt: De Israelyten sondighden / en sy wierden Slaven van hare vyanden. Wat wil ick mijn selven wt den aessem loopen in desen eyndeloosen cours van exempelen? Nopt isser sonde gheweest / of sy heeft haer straffe ghehadt / 't sy vroegh / 't sy laet. Nopt isser eenighe straffe ghe weest / of sy was door de sonde verdient. Den Hemel en soude ons nopt bedroeven: De Helle en soude ons nopt over-winnen / ten ware dan om onse sonden.

Och! of wy ons selven so lief hadden / dat wy alle boosheden een schept-brief gaven / ende ons hielden aen God. In hoe korten tijdt soude hy onse Vyanden dempen? Hoe haest soude hy onse tempeesten in een ghewenschte calmte veranderen? Hoe onbekommert souden wy zitten op onse stoelen / en onse kinderen spelen op onse straten? Wat een Memorabelen Spieghel van Gods weldadicheyt soude dit Nederlandt worden voor alle Nakomelinghen? Wat heerlicke Tropheen en Teyckenen van Victorie / in plaetse van Tomben en begraeffenissen /

souden aen alle kanten worden op-gherecht onder ons?

Wy en moeten niet meynen / nu onsen Admirael doodt en henen wech is / dat daerom onse saecken ter Zee t'eenemael verloozen zijn / even / als ofte God oock doodt ware. Gheensins: Maer in-dien dat wy ter occasie van dese kastijdinghe des Heeren / ons tot den Heere bekeeren / soo sal de Heere uyt de Asschen van den over-leden Admirael / eenen anderen Admirael verwecken / die vol-voeren sal het werck / dat den eersten heeft begonnen. Daer en is niet aen te twijfelen / of de kloeckmoedichepdt / de vermaerde Victozien / de groote conquesten / de liefde der Burgheren / de eere en hooghen staet / ende eyndelijck / de Princelijcke Begraefenisse van den over-leden Heere Admirael / sullen veele andere dienen tot een spooze / om haer selven te virtueeren / ende insghelijcks hare dapperhepdt ter Zee te thoonen teghen onsen Al-ghemeynen Vyandt. Het avancement dat hy bekommen heeft dooz syne deught / is dooz den selven wegh impetrabel en verkrijghelijck booz een yeghelijck / selfs booz den alder-minsten Matroos. Den Prijs is op-ghesteecken / blinckende in aller ooghen / om hare herten te ontsteecken. Laet elck een syn beste doen / op dat hy dien ghewinne. God sal het goede booz-nemen zeghenen. Soo goede Roosen laet hy wassen aen den Strupck / alsser af-vallen: Jae de jonghste hebben ozdinairelijck de grootste kracht / de schoonste verwe / ende den soetsten reuck. 't Geene God doet onder de Roosen / soude hy dat oock niet konnen doen onder de Menschen? Onder de Helden? Soo dan / en laet ons niet verslaeuwen.

't Is te vreesen / dat dit geweest is een van onse sonden /

waerom

waerom dat God onsen Admirael heeft wech ghehaelt: Namentlijck / dat men hem niet en heeft aen-ghe zien als een Instrument Gods (God de eere daer van ghevende / ende daer voor danckende) maer als eenen God: dat wy het vleesch hebben ghehouden voor onsen arm/ ende ons vertrouwen hebben gheanckert in een Menschе hier op Aerden / dat om hoogh hadde behoozen op te klimmen / ende alleen te rusten op God in den Hemel. Al te grooten hoope / heeft onse hope vruchteloos ghemaeckt. O! dat wy nu ten minsten God hielden voor onsen eenighen Beschерm-Heer / en soo veel te meer op hem wilden vertrouwen / hoe datter minder is op Aerden / waer in wy konnen vertrouwen. Ghewisselijck/ wy en sullen nopt missen eenen Victorieusen Admirael/ als wy niet en missen den Heere onsen God. Niet en kan ons ontbreecken / als wy God hebben: dien God/ die het alles gheeft: dien God / die het alles is. Hy sal ons wederom een kloecken Admirael toe-schicken / ende middeler wijlen selve de plaetse van den over-leden Admirael bewaeren / ons radende in alle twijfelachtighe ghevallen / regeerende in alle resolutien / redende in alle zwaricheden / voor-spoedigh makende in ons leven / en kroonende in onsen doodt.

Onder-tusschen so moeten wy betrachten het woordt Salomons, seggende aldus: De ghedachtenisse der Rechtvaerdighen blijft inden zeghen. Inden zeghen behoort ook onder ons te blijven den Name / en de ghedachtenisse van den Heere Admirael Pieter Pietersz Heyn. Ende op dat het selve gheschieden moghe/ so zijn wy niet alleen schuldigh aen onse Kinderen ende Kindts Kinderen te vertellen de groote dinghen / die God door hem heeft

uytghevoert

upt gevoert: Waer oock te behertigen de goede instructien, die hy by verschepden ghelegenthept gegeven heeft ten goede van ons lieve Vaderlandt / en oock spectalijck ten goede vande West-Indische Compagnie. Want al hoe wel hy nu upt den dienst van de selve ghescheyden was / so is hy niet te min bekommert gheweest met den wel-standt vande selve / nu en dan sprekende van saken daer toe dienstigh / somwijlen als een bevaren Schipper / somwijlen als een kloeck Soldaet / somwijlen ooc als een Godvruchtigh Predicant: Waer van wy selve konnen ghetuygen / die meermaels hebben blijven hanghen aen synen mondt.

Ende na dien wy vastelick vertrouwen / dat de lessen van soo een Notabel Patriot ende vermaert persoon / by alle goede Burghers (die't wel meynen met ons lieve Vader-landt) ten hooghsten aenghenaem sullen wesen / ende veel gelden by haer ghemoedt: So hebben wy goet ghevonden / de selve door den Druck in het licht te brengen / onder den Titel van een Testament ofte Vvterste vville onses Admiracls: Synde in der daedt een Onbedrieghlijcke Leyd-Sterre tot gheluckighe Voyage van alle Scheeps-Vloten / en met namen der West-Indische Compagnie / waer henen wy den goedt-willighen Leser voort senden.

Makende daer mede een eynde van onse Klachte / ofte Tranen over de doodt vanden Grooten Admiracl, ende God biddende / dat hy ons weenen in lacchen / en onse droefheniste in vreughde ghenadelick wil veranderen:

A M E N.

Onbedriegh'lijcke

Onbedriegh'lijcke

LEYD-STERRE,

Tot geluckige Voyage vande machtige Scheeps-Vloten der Generale Gheoctroyeerde VVest-Indische Compagnie.

OVertsaeghde/ onbeweechelicke/ onverwinnelijcke Heldē/ Aem-tochten van u Vaderlant/ Doot-nepen van uwen vpant/ Bzacken van de nieuwe wereldt/ Blixems vande Zee/ Coop-lupdē van gewelt/ vppwillige Ballingen vander Aerden/ en Inwoonders van d'ander Elementen/ zwevende meesten tijdts in Water/ Lucht ende Vper/ die nu tegenwoozdigh dagh aen dagh ter Zee insteeckt/ en met sulcken couragie uptloopt na het West-Indische Comptoir, als een Leeuw tot syn Aes/ om aldaer u krupt/ u loodt/ tegen Gout/ Silver/ en andere kostelijcheyt te verhandelē. D denck ick geselschap te houden/ ende dewijle ick niet en kan met den lichame/ soo sal ick het doen met de penne. Ick bidde u / letter wel op / ende laet mijne woozden altijt voor uwe oogen open leggen. Ick sal u aen-wijsen (gheljck als uyt den mondt van den Heere Admirael Pieter Pietersz. Heyn loffelijcker gedachtenisse) het eenighe/ 't welck u noodigh is / op dat ghy alle geluck na wensch berepcken mooght.

Dat eenige is de Deugd, welcke Hemel en Aerde / God ende Menschen/ Arbeydt en Zeghen aen elck-anderen verknoopt: want/ even als den dzaet de Naelde volght/ soo volght ook alle gheluck en heyl op de hielen van de Deught.

Nu/ gelijck den Wijnstock / die den oversten Schencker Pharaonis in synē dzoom sagh / tot een teycken van syn aenstaenden vzydom en behoudenisse/ hem uytspzeyde in drie schoone ranckē: So moet ook doen uwe Deugt; want dat heet Deught / wanneer men elck een t'syne geeft / Gode / Hem selven en synen Naesten.

Hier op moet ghy dan wel letten:

I. Wat ghy Gode schuldigh zyt.
II. Wat ghy V selven onder elck-anderen schuldigh zyt.
III. Wat ghy schuldigh zyt Allen anderen Menschen.

Gode zyt ghy dienst schuldigh: want gelijck God alle dinghen gheschapen heeft om des menschen wille / alsoo heeft hy den menschē gheschapen om syns selfs wille / op dat hy van hem

ghedient soude worden. Daeromm/ in dien ghy begheert dat de Schepselen Gods/ de Winden en de Wateren/ of wat dies is/ u op uwe repse sullen diēstigh wesen/soo en moet ghy ock niet vergeten aen God den Schepper uwē dienst te bewijsen. Offert hem u selven dupsentmael op eenen daegh. Set hem als een zegel op u herte. Steeckt sonder ophouden uwe handen tot hem upt/als kinderen tot uwen Vader.

Ghy en moet niet dencken / al zyt ghy op de wijde Zee upt de oogen der menschen / dat ghy daeromm ock zyt uyt de oogen Gods: want God is alomme/ Hoogher dan den Hemel, dieper dan do Helle, langher dan de Aerde, en breeder dan de Zee, als Iob ghetuyght Cap. 11.8.9. Gelyck eenen Vogel/hy vlieghe waer hy wil/na Oosten/of na Westen/altyt inde Lucht blyft: Alsoo en kan ock de menschе Gods tegenwoordicheyt niet ontloopen/ waer hy loopt. Daeromm sept ock de Coningh David in synen 139. Psalm: Heere ick gae ofte legge, so zijt ghy om my, en set alle mijne vveghen. Waer sal ick henen gaen voor uwen Gheeste? en waer sal ick henen vlieden voor uwen aen-ghesichte? Voer ick inden Hemel, so zijt ghy daer: beddede ick my inder Hellen, siet soo zijt ghy oock daer. Name ick vleughelen des Dageraets, ende bleve inde uyterste Zee, soo soude my doch uwe hand aldaer leyden, ende uwe rechterhand my houden. Als Iacob den Patriarche na Mesopotamien repsende/ onder-wegen eenige teyckenē sagh van Gods tegenwoordicheyt/so sepde hy: Waerlijck de Heere is te deser plaetse, ende ick en wistes niet. Gen. 28.16. Seer wel wist Iacob dat God in alles is / en alles door hem: maer hy en dachte daer niet om/zynde in soo een verre plaetse / ende ghelyck bupten alle Gods Heyligen: So gaet het gemeynlyck met de menschen. Al te selden stellen sy hun selven voor oogh̄en de teghenwoordicheydt van den grooten en verschrickelycken God/ al hoe wel sy in het gras dit weten / dat God over al is.

Gedenckt dan altyt dat God by u is/en trachtet na eē Heylige Gemeynschap met hem. Met God ghemeynsaem te zyn is een glorie der Engelē/ ende een Hemels leven: Het middel om daer toe te geraken is tweederley: Voor eerst/ soo moet ghy u herte dickwils laten spreken tot God: Ten anderen/ soo moet ghy God dickwils laten spreken tot u herte. Beyde gheschiedt dan / wanneer aen de een zyde uwe ghebeden op-klimmen tot God/ ende wanneer ter ander zyde Gods woordt nederdaelt tot u. So sepdt de Oudt-vader Bernardus: Als wy bidden, dan spreken wy met God. Als wy de heylige Schrifture lesen, dan spreeckt God met ons. Wilt ghy altijt met God zijn, so bidt altijdt, so leest altijdt.

Eerstelyck dan/so moet ghy u selven daer toe stellen/om dickwils met God te spreken door den ghebede/ ende dat by alle ghelegenthedt / 't sy dat het u wel gaet / 't sy dat het u qualyck gaet. De Winden en zyn soo onghestadigh niet / de droomen niet soo onghewis/ de nachten niet soo veranderlyck / als wel het leven der menschen is/ met de toe-vallen van dien. Nu wint hy/dan verliest hy: Nu lacht hy / en terstont daer na weent hy: Nu ziet men hem groeyen als eenen Palmboom/en eerlange wederom af-nemen/ ja soo verklepnen/ dat oock syn plaetse niet meer te vinden en is. Alle dingh heeft synen tijdt, sept den Prediker, Cap. 3. En alle het voor-nemen onder den Hemel heeft

syn

sijn uyre. Gheboren worden heeft sijnen tijt, en sterven heeft sijnen tijdt. Weenen heeft sijnen tijdt, en lacchen heeft sijnen tijt. Soecken heeft sijnen tijt, en verliesen heeft sijnen tijdt, &c. Alle dese dinghen komen van den Heere. 'tWordt al bestiert door sijne wijse voor-sienichept. Daer en is noch goet noch quaet / dat van den Heere niet en sy / als de Prophete Amos spreeckt Cap. 3. Daerom moet men oock alle-zins op den Heere zien. Gaet het u wel / bidt hem dat sijnen zegen over u moge continuerē. Gaet het u qualijck / bidt hem dat hy sijn roede van uwen hals wil wegh nemen. 'tGhebedt is den Boom der verkoclinghe / onder wiens schaduwe wy onsen aessem schoppen konnen in den brandt van Gods rechtveerdigen toorn. 'tGhebedt is als de Ladder Iacobs, langs de welcke wy inden Hemel konnen klimmen / om God onsen noodt te klaghen / en hulpe daer van daen te halen. 'tGebedt is den mont / waer mede wy alle lieffelijckheydt en troost uyt de rijcke en over-loopende borsten van Gods ghenade konnen zuyghen.

Soudt ghy gaerne eenige bequame Voor-schriften zien / om u daer na te reguleren / wanneer ghy God bidden wilt / ziet aen de Psalmen Davids, welcke niet sonder reden vande oude Leeraers ghenoemt worden een stilte vande bruyllende golven des gemoeds / een schilt tegen de vreeselijckheyt van den nacht / een ruste na de moeyten en perijckelen van den dagh / een rijcke Apotheque / ende een ghemeyne schat-kamer / daer in elck een vindē kan wat hem gevoegelijck en dienstich is. Hoe kont ghy beter Leer-meester hebben / als den genen die is geweest een man na Gods herte? Ja 'therte / de tonge / ende de penne van den oppersten Coninghe / so hem Euthymius noemt? In den 69. Psalm bidt hy tot God om hulpe / even alleens / als ofte hy midde inde grondeloose Zee lagh en wentelde. God helpt my, seydt hy / want het water gaet my tot de Ziele. Ick versincke in diepen slijm, daer geenen grondt en is: Ick ben in diepe wateren, en de vloet wil my versuypen. Ick hebbe my moede gheroepen, mijnen hals is heesch, het ghesichte vergaet my, dat ick so langhe moet herden op mijnen God. Inden 40. Psa. Danckt hy God niet anders / dan of hy na Schip-breucke uyt diepe wateren getrocken en verlost was. Ick verbeyde des Heeren, seydt hy / ende hy neyghde hem tot my, en hoorde mijn schreyen. Ende toogh my uyt den grousamen knylen, en uyt den slijcke:en sette de mijne voeten op eenen rotzsteen, dat ick ghewisse treden kan.

Dinsent dierghelijcke konte / door krachtige gebeden / zijn door-gaens in de Psalmen Davids te vinden: Ende ghy sult wel doen / indien ghy eenighe der selve aen-teyckent / ende uwe memorie vastelijck inprent / om die in alle voor-vallende gelegenthēden te ghebruycke: want de selve / d'een op d'ander met yver ende uyt alle de innicheden der ziele gesproken / sullen zijn als so veel vierige pijlkens / die met groote snelheyt door den Hemel dringhen sullen / en Gods herte treffen. Het lange moeyelijcke / en ydeloose redenen en is God niet te pacyen. Gelijck het geldt niet en wordt ghewaerdeert na 'tgewichte en de veelheyt / maer na den prijs en stoffe; want een kleyn beursken vol goudts / is kostelijcker dan een heelē sack vol kopere penningen: Also en zijn de gebeden ook niet te schatten na de veelheyt en menigte

der waerden/maer na de groothept en oprechtichept des aẽdachts. De twee muntgens/welcke de Wedutwe inde Offer-kiste wierp/ prees Christus veel meer / dan de groote schatten die de rijcke Lupden daer inne lepden. Waer om dat doch? Om dat hy sagh op de ghenegentheyt des herten / sonder de welcke alle den Gods-dienst der menschen niet meer te bedruydẽ heeft / dan het offeren van Cain, het schrepen van Esau, ende het kussen van Iudas. Derhalven / soo is ock een klepn vierigh suchtgen veel aenghenamer by God/ als duysent lange/laeuwe/en slaeuwe ghebeden / ofte dat men met lesen en prepelen sonder verstant / heele nachten en dagen sonde door brengen.

't Is wel een ghemeyne plicht aller menschen God te bidden / als blijckt upt den 1. Sendt-brief Pauli tot den Thess. cap. 5. Daer hy tot alle Ghelaubigen/sonder pemant upt te sonderen/ aldus seydt: Bidder sonder op-houden. Maer nochtans ghy Zee-vaerende Lupden/hebt boven andere menschen daer toe seer aen-dringende redenen/ gelijck de Prophete David wijtloopich aenwijst Psal. 107. seggende: Die met Schepen op de Zee varen, en drijven haren handel in groote wateren. Die des Heeren werck onder-socht hebben, en syne wonderen inder Zee. Wanneer hy sprack, ende eenen stormwind oproerde, die de baren verhief, ende sy voeren op na den Hemel, en voeren inden af-gront, dat hare ziele voor angst vertsaegde. Dat sy tuymelden en svvanckten als eenen droncken Man, ende en wisten geenen raedt meer. Ende sy riepen tot den Heere in haerder noodt, en hy verhoordese uyt haren angsten.

Een anderen/ so moet ghy ock het Woort Gods eerbiedelick ontsangen/ dat aen-hoorende/ lesende/ ende neerstelijck onder-soeckende. Gods woort is tot salichept der menschen van den Heyligen Geest in-ghegeven / vande Enghelen bedient / vande Propheten en Apostelen beschreve / van alle heylighe Mannen door-socht / van alle Gelaubigen ten allen tijden aengenomen/ende niet alleen met veel Hemelsche miraculen/maer oock met het bloet Christi, ende der Martelarẽ bevestigt. Daerom ghy sult wel doen / met u ter Schepe nemende eenen Bijbel / om u selven in het lesen van dien by leghen tijdt (die u daer niet ontbreken en sal) te oeffenen. 't Is eẽ waerdige spreucke die ons Seneca na-ghelaten heeft/ namentlijck: Ocium sine literis mors est, & viui hominis sepultura. Dat is/ledicheydt sonder boecken is als de doodt/ ende ghelijck een graf van een levendigh menschc. 't Welck wy met recht mogen seggen in aenzien vande boecken der Heyligher Schrifture: want buyten kennisse van dien / is de menschc levendigh doodt/ maer hy begint upt den doot op te staen en van meuts te leven / wanneer hy in het lesen derselve zich met lust begint te oeffenen.

Vele lesen geerne 'tgeen genoechelijck is. Vele soecken alleen tgene profijtelick is. Inde H. Schrift vintment alle beyde. Daerom wie synen tijt besteet int aẽdachtig lesen der H. Schrifture/ sy sal hem in syn repse doen erlangen 'tgenot van die oude en gouden sententie: Omne tulit punctum qui miscuit utile dulci. Dat is: Alles heeft hy't/ die daer heeft wat te gelijck profijtelijck ende ghenoechelijck is. Den Apostel Paulus seydt vande H. Schrifture, die van God in.gegeven is, dat sy is oorboorlijck tot leeringe, tot straffinge, tot verbeteringe, tot onderwijsinghe, die

in de

inde rechtveerdicheyt is; Op dat de mensche Gods geheel sy tot alle goede wercken volmaecktelick onderwesen. 2. Tim. 3.

Wanneer ghy de H. Schrifturye opslaet / daer sult ghy komen als in een grazighe weyde / als in een Hof vol blaemen / als in een Boomgaerdt vol vruchten. Een weyde sult ghy daer zien / vol van heylsame leeringhen: een Blaem-hof van schoone daden en exempelen: een vruchtbaren oogst van tijdelijcke en Hemelsche beloonungen. Ghelijck dan de menschen haer verblijden inden tijt des oogstes / met een sonderlinge noestichevt in hare schuyren vergaderende de vruchten van haer landt: En ghelijck de Byekens van Hof tot Hof vlieghen / uyt allerhande bloemkens haren soete Honich trecknde: En gelijck de Beesten / komende in een volle weyde / steeds met de neuse in het gras gaen / en met hare tanden des Aerdrijcks groene hayren af-scheeren: Sulcken lust en vver behoort ghy ock te hebben / om u inden rijckdom der H. Schrifturye te vermeyden. Inde H. Schrifturye vinden de onwetende / dat sy leeren: de hardtneckige / dat sy vreesen: de Arbeyders / dat haer stercke: de treurige / dat haer troostе: de hongerigen / een maeltijt: de verwondē / een medecijne: de vermoeyde / een laeffenisse sepdt Chrysostomus. De H. Schrifturye is een klaren spiegel / als ghy daer voor staet / sy sal toonen wat in u bedorven is / op dat ghy het verbetert: wat in u ghesont is / op dat ghy het bewaert: wat in u leelijck is / op dat ghy het af-legget: wat in u vryselijc is / op dat ghy het onderhout: wat in u onghewapent is / op dat ghy het versterckt: ende wat sterck is / op dat het noch stercker worde / sepdt Prosper. O heerlicke oeffeningen / niet min lieffelijck / als vrofijtelijck! Hoe waer het mogelijck / dat des menschen hjerte daer toe niet en soude ontbrandē?

Dese / om tijdt verdrijf te maken / en wat playsiers te hebben op de reyse / verzien haer selven van stucht-boecken / Fabulen en verdichte Historyēs; Ja van Croef-spullen / dobbelsteenen / en andere guyterijen. Maer wat is dat anders dan vdelheyt der vdelheyt? Wat kan daer goeds van komē? Wat belofte van zeghen hebben sulcke dinghen? Niet den soodanighen / maer den geenen die haer in Gods woordt oeffenen / is den zeghen en het leven toe-ghesepdt / als blijckt uyt de woorden Christi, Ioan. 5. Onder-soeckt de Schriften; want ghy meynt het eeuwighe leven daer in te vinden. Wat soude ter wereldt hooger en heerlijcker konnen ghenoemt worden / als een eeuwigh leven? Doen de Coningh Beltzasar een handt hadde zien schrijven op de muyr recht tegens hem over / soo dede hy uyt-roepen: Welcker menschе die schrift soude konnen lesen en verstaen, dat die met purpur bekleedt soude worden, dat hy een gulde keten aen syn hals draghen soude, ende de derde Heere zijn in syn Coninghrijcke. Dan. 5. Hoe waer groote belofte / schoone presentatien: maer nochtans / die geenzins zijn te vergelijcken met de beloften / welcke God den Coningh aller Coningen ghedaen heeft / aen die geene / die syn Schrift sullen lesen / verstaen en bewaren / namentlijck / dat sy sullen beerven de eeuwighe zalichevdt / die onbevlecktelijcke / onverwelckelijcke en onverderffelijcke Kroone der heerlijckhevdt. Hoort wat de Coningh David sept in syn eersten Psalm: Zaligh is dien Man, die daer lust heeft tot de Wet des Heeren, ende daer van spreeckt dagh en nacht.

Die is als een Boom, gheplantet aen de wa·er-beken, die syne vrucht brenght ter rechter tijdt, ende syne bladeren verwelcken niet, en wat hy maeckt dat gheluckt wel. Onthout dit doch. So ghy Gods woort uwen Lust-hof laet zijn/ so sult ghy over al/ ock dan / wanneer ghy over de grondeloose Zee zeylt/ een vast gheplanteden Boom wesen / die door geen onweder vallen/ nochte in eenich tenpeest een eenig bladt verliesen sal. Den mondt des Heeren heeft het gesproken.

Dit zijn kortelijck uwe plichten tot God / daer van ick eerst ghesproken hebbe/ om dat het meeste daer aen gelegen is: want so ghy u hier inne wel quytet/ 'tis seker dat het u allenthalvē sal wel gaen. De Godzalicheydt is tot alle dingen profijtelijck, als die de belofte heeft des tegenwoordigen en toekomenden levens, ghelijck den Apostel seydt 1. Tim. 4. Doen de Godzalige Noah in de Arcke ginck / God ginck mede / en sloot de deure achter hem toe / op dat de schrickelijcke Water-vloedt / niet en soude konnen tot hem indringhen/ nochte eenighe schade doen aen dat houte huys van dien vromen Man Genes. 7. Indien ghy ock geerne zien soudet / dat God van uwe Scheeps-vlote alle schade en leet wilde af weeren/ so wandelt voor God in aller oprechtichept / als Noah dede. God sal met u zijn/ soo ghy met hem zijt.

Hebbende dan gelept dit eerste fondament / soo resteert ons om voort te gaen/ dat wy bewijsen hoe ghy u ock op de repse draghen moet onder Elckanderen. Ende tot een aen-vanck sal ick u lieden dese generale lesse geven/ dat ghy d'eene den anderen moet lief hebben/ en alle gesamentlijck trachten na vrede eñ eenichept: want dat was ock het Adieu/ dat Ioseph syne Broeders gaf / ende de sake die hy haer tot een af scheyt so hoogh en dier recommandeerde/ seggende: En kijft niet op den wege, Gen. 45. De gedierte die met Noah inde Arcke ginge/ in dat groote Schip / waren verschepden van conditie: Eenige wilt/ wreet en van verscheurenden aerdt: Andere mack/ tam en ommoosel van naturye; Nochtans inde Arcke zijnde/ leefdē sy alle vreedsaem onder een. De Wolven en verslonden de Schaepkens niet / nochte de Scherp-voghels de kleyne Muskens. Het Duyfken en vreesde voor den Havick niet/ nochte het Konijntge voor den Wint-hont. Hoe veel te meer behoort ghy menschen / in een Schip of Plate zijnde/ te samen eendrachtich te wesen/ eñ elckanderen aen te merken tot ontstekinge der liefde. Eenen Themistocles heeft dit wel aēgemerct: want als hy met eenen Aristides, die syn harde partijy was / tot een seker Legaetschap was gecommitteert/ soo seyde hy seer verstandelijck: Laet ons onse onderlinghe vpandtschap in dit geberghte af-legghen: wederom komende van onse repse / so sullen wy de selve (indien het u goet dunckt) weder om aen-nemen. Wat wilde dese wijse Heldt daer mede te kennen geven/ anders / als datmen particuliere querelen en partyschappen/ om 'tghemeyne beste te voorderen/ behoordt aen d'een zijde te stellen? Hebben dit de Heydenen gedaen / veel meer zijt ghy Christenen schuldigh sulcks te betrachten; Ghy Christenen seggh ick / die niet alleen zijt ghelijck Broeders van een huys/ maer oock leden van een lichaem: 1. Corinth. 12.

Dit konde ghenoegh zijn: maer om datter seer veel aen dese onderlinghe eenichept

eenichept ghelegen is/so sal ick tot lof der selver noch een weynig meer seg-ghen / ende om u te beter daer toe aen te poyren eenighe scherper prickelen ghebruycken. Onder alle dinghen die lieffelijck/ die noodtsaeckelijck / en die profijtelijck zijn spant Eendracht de kroone/als Meestersse en Coninginne van allen.

De schaonheyt en het soet aenghe-zicht van dien / al en waerder anders niet/ dat soude een yegelijck tot liefde der selver ghenoeghsaem konnen ont-steken. Siet, seydt de Coningh David Psal. 133. Hoe fijn en lieffelijck is het, dat Broeders eendrachtigh by malcanderen woonen. Dat is als den kostelijcken Bal-sem, die vanden hoofde Aarons af-vliedt in synen Baerd, die af-vliedt in syn kleed. Dat is als den Dauwe, die van Hermon af valt op de Berghen Zyons: want al-daer ghelooft de Heere den Zeghen, ende het leven altoos en eeuwighlijck. Hier mede komt over een 'tgeen Syrach seydt in syn 25. Capit. Daer zijn drie schoone stucken, die beyde God ende de men-schen wel behaghen. Wanneer Broeders eens zijn, ende Nabuyren malkanderen lief hebben, ende Man en Wijf hen te sa-men wel verdragen. Ja soo groot is de lieffelijckheyt van dese deucht/ dat ten allen tijden/niet alleen de Heyligben/ maer ook de Heydenen daer in haer vermaeck ghehadt hebben: want eer-tijdts plachten sy in alle hare voor-naemste Steden te stellen drie schoone Goddinnen / Thaliam, Aglaiam ende Euphrosynem, die Charites ofte Gratiæ genoemt wierden/gemaeckt uyt hout/ steen/ofte Metael/welcke hare armen ende beenen seer vast door elckanderen ghevlochten hielden/ om daer mede de lieffelijckheyt vande onverbreekelijcke Eendracht af te beelden.

Maer aenmerckt daer en boven de noodsakelijckheydt van dese Deught; en op dat ghy sekerlijck soudet mogen weten hoe groot de selve zy/ soo sal ick hier in-voeren den Heyligen Apostel Paulum, op dat die voor my spreecke. Staet na vrede met allen, seyt hy Heb. 12. ende na heylicheydt, sonder welcke nie-mandt den Heere sien en sal. Stellende in eenen graedt de Eenichepdt met de Heylichept/ so wijst hy klaer genoegh aen / hoe noodigh de selve ook sy ter zalichept. Elders noemt hy God den Heere des vredes, (2. Thes. 3.) om ons te verstaen te gheven/waer den vrede niet en is / dat al-daer ook de Heere niet en is: want te Salem is syn Tente. Psal 76. Hierom wort ook Eenichept/ vrede / liefde / ghenoemt een Merck-teycken der Kinderen Gods / ende de Leverege der rechte Christenen van Christo selfs, Ioan. 13. Hier aen, seyt hy/ sal een yegelijck bekennen dat ghy mijne discipulen zijt, soo ghy liefde hebt onder malkanderen. Wie niet en tracht na vrede en liefde / maer in onrust plaey-zier schept / die draeght het Merck-teycken van den Helschen Draeck / in plaetse van het Merck-teycken des Lams.

Indien ghy dit behertight / ick en hebbe geen kleyne hope/ dat ghy u tot onderlinge eenichept bevlijtigen sult: Doch sal mijn hope noch veel grooter zijn/ja alle twijfel over-winnen/in so verre ghy daer beneffens het profijt ende uytnemende nuttichept van dien wel verstaet: Want seght my eens/ wat houdet Hemel/Aerde/Water ende Lucht binnen hare palen? Is het niet de Harmonye ende vriendtschap die God in de natuyre gheplant heeft? Waer inne bestaet het leven van den mensche/en van alle Ghedierten? Is't niet

niet in een soet accoordt en temperament van hitte en vochtichept/ en andere eerste qualitepten ? Wat doet Kercken/Politien/Scholen/ alle Collegien/ alle Huys-gezinnen voorspoedigh zijn/groepen en blaepen? Ist niet vrede en liefde? Wie dese wegh neemt vande menschen/ die neemt so veel als de Sonne wegh uyt den Hemel. 't Is een oudt en waer woordt / Eendracht maeckt macht, maer door Tweedracht, worden groote dingen tot niet gebracht. Eendracht bouwet op/ en tweedracht breeckt af: de eene verhooght/en d'andere vernedert: de eene baert vreugde en d'ander allerley bekommerniſſe: de eene verciert en versterckt al watter is/en d'ander schēt het. Daerom seyde ock de Philosooph Antisthenes, dat op Eendracht meer te betrouwen is/ dan op stercke Vestingen/Wallen en Bolwercken. Op gebreck van Eendracht moeten alle dinghen/ ja ock de machtighſte Coninghrijcken vervallen en vergaen/ gelijck de Heere Christus betuyget/ Matth. 12. Ende dat heeft wel verstaen Scilurus, den Coningh der Scythen: want als hy op syn doodtbedde lagh / soo riep hy syne Sonen/ (vochtich in getale zijnde) by zich/ en gaf den eenen voor / den anderen na/ een bundelken van pijlen in de handt/ niet last / dat elck een zijn best soude doen om 't selve ontstucken te breken; Ende als sy dat niet en konden doen/ so heeft die oude en zwacke Coningh met syn handen/die nu al half verstorven waren/ den bundel los gemaeckt/ ende pijl voor pijl gebraken tot eenen toe: seggende aldus/ Siet mijne kinderen / ghy zijt Broeders. Soo ghy eenich blijft/ghy sult onverwinnelyck zijn: maer indien ghy door tweedracht van een begint te scheuren/ so sult ghy verzwacken/en lichtelijc konnen d'ander gebracht woordē. Den Vyſ-steen vyſt/ so lange als hy heel blijft: maer ontstucken ghestooten / en tot kleyne vyſselkens vermalen zijnde/dan zinct hy/ en gaet te grunde als eenen bacsteen. Gewisselijck een schoon beeldt van het groot verschil / datter is tusschen eendracht en tweedracht. Door Eendracht hout men het hooft boven: maer door Twee-dracht gaet men te grunde.

Daerom doet u beste / dat ghy den Vrede en Eendracht onder u lieden behout: Doch ziet wel toe/ dat uwen vrede niet en verbastere/ende in hooghept veraerde; dat is/ weest eendrachtigh in het goede / niet in het quade. Hier in prijse ick twee-dracht boven eendracht/en seggh̄e met den Apostel: Hebt gheen ghemeynschap met de onvruchtbare vvercken der duysterniſſe, maer straft se liever, Epheſ. 5. Wanneer pemandt pet quaets voor-heeft / ende men bestraft hem niet/ dat is / hem te laten sterven aen een Apostematie/ eñ niet eens eē vlijme daer toe te bezigē. Vrede moet met verstandt ghehouden worden; ende gelijck die gene/welcke 't gout uyt de Bergen graven/de aerde rondts-om daer aen-hangende wegh werpen/en 't gaudt aen een bysondere plaets leggen / dat alleen bewarende: Alsoo moet ock in het onder-houden van vrede/ de deught vande ondeught wel onderscheyden worden. Verbloert is alle eenichepdt / die niet bestaet in ghercchtichept: seydt de Oudt-vader Irenæus.

By dese ghemeyne lesse en vermaninge tot onderlinghe eenichept/ maeten wy noch voegen eenighe naerder onder-wijzinghen: want dewijle de staten en beroepinghen onder u lieden

in

in dese West-Indische Voyage verstreyden zijn / soo moeten ock verscheyden zijn uwe daden ende verrichtingen. 't Is wat anders te regeeren / wat anders gheregeert te woyden.

De eyghen plicht van u lieden die over andere gestelt zijt / om die te regeren / bestaet daer in / dat ghy een rechtvaerdighe straffe laet gaen over diegene welcke quaet doen; ende dat ghy een vriendelijcke goedtdadicheydt bewijst aen die gene / welcke doen 't gheen behoort. Want de Overheydt, ghelijck Paulus spreeckt, Rom. 13. Is een Dienaresse Gods, den goeden tot goet: Maer ist dat yemandt doet wat quaed is, op dat die vreese. De Overheden woyden dickwils in Gods woort Goden genaemt; willen sy desen hooghen Tytel niet te vergeefs voeren / so moeten sy de voetstappen Gods navolgen / in het oeffenen so van Gherechticheydt / als van Barmhertigheydt.

Het eerste deel van uwen plicht / bestaet in de Iustitie ende Rechtsplegynghe; over de delicten der boosen. Tot welcken eynde ghy oock naerstigh letten moet op alle quade sepden ende mishandelinghen: want dat de ooghen zijn in het lichaem / dat behoaren oock te zijn de Overheden onder het volck. Het quaedt ziende / soo en spaert het niet meer in den eenen / als inden anderen; maer gelijck de Sonne even alleens lichtet den Armen als den Rijcken sonder onderscheyt / alsoo vermijdet oock het aenzien der persoonen / straffende eenen yegelijcken / wie hy oock zy / na de zwaerheydt van de misdaedt.

Ghy en moet in desen deele niet weeck-hertigh zijn / ingenomen met een satte barmhertigheydt / om alles watter ghebeurt door de vingheren te zien ende te pardonneren. Indien den Hovenier het onkruydt niet uyt en wyede / hoe souden de goede kruyden konnen groeyen? Indien het kancherighe lidt niet en woyde af-gheset / het gheheele lichaem soude daer van opgegeten woyden. Indien het schurfde Schaep uyt de Kooye niet en wierdt wegh gerupt / wat waer dat anders als de geheele Kudde bederven en infecteren? En weet ghy niet, dat een kleyn weynigh suyrdeesems 't gheheele Deegh suyr maeckt? Daerom seydt Publianus seer wel: Bonis nocet, quisquis pepercerit malis. Dat is / Hy doet de goede menschen quaedt / die de quade goedt doet. God selve / die woydt daer door verongheliickt: want wie het quaedt onghestraft laet / die broeyt de sonde uyt / welcke hy behoydt te dempen; ende in plaetse van de Tafelen der Goddelijcker Wet te bewaren / soo is hy selfs oorsaeck dat die woyden ghebroken. Hoe waert mogheliick / dat God dat soude lijden en onghestraft laten? Daerom laet het u ghesept zijn ghy Rechters: Ofte ghy moet de quaedt-doenders van Gods weghen straffen / ofte God sal u van haren weghen straffen / Jae ock wel licht alle de uwe met u. Want een onachtsaem Rechter / is als eenen blinden Sampson, bedervende hem selven en alle die by hem zijn. Ghedenckt / dat om eenen onghehoorsamen Ionas, het Schip daer in hy was / en alle die daer in waren / gekomen zijn in het uyterste perijckel van te vergaen door een schrickelijck onweder / 't welck niet eer en stilde / voor dat desen misdadigher over boort ghesworpen / ende om soo te spreken / de Iustitie voldaen was.

Dach / gelijck ghy aen de eene zijde het quaet uyt weeck-hertigheydt niet

en moet ongheſtraft laten: Alſo moet ghy oock ter ander zijde vermaent zijn/ dat ghy in het straffen van dien/u wel wacht van wreetheydt / ende noyt al te scherp en gaet / want al te scherp maeckt schaertigh. Midden in synen toorne / ghedenckt God de Heere aen syn ghenade / ende hy bestrijckt ofte versacht het zwaerdt der ghereghticheyt/ met de olye der barmhertigheyt: Soo behoort ghy mede te doen / ende tot dien eynde pinners soo wel te letten op het geene de misdaedt kan verschoonen / als dat de selve soude verzwaren/ altijt hellende aen de sachtste zijde. Wanneer dat niet en gheschiet/ dan verandert de Heerschappy in Tyranny / 'twelcke hoe qualijck dat het voeght/verklaert Syrach met een fijne ghelijckenisse Capit. 20. onder dese woorden: Wie gheweldt ghebruyckt in het Oordeel,die is even als een Hof-meester die een Maeght schendet, welcke hy te bewaren heeft. 't Geen een Wolf is onder de Schapen / een natte in de kleederen/een nevel op de bloeysemen/ dat is oock een tyrannighe Overheyt onder het volck. Dixeris maledicta cuncta, si Tyrannum dixeris, plachten de ouden te seggen:dat is/Ghy noemt alle quaet/als ghy eenē Tyran noemt. Hierom worden oock de Tyrannen so leelijck af-gheschildert in de heyligh Schrifture/ niet als menschen/ maer als Leeuwen/Beyren/ Wolven/ende afgrijselijcke Monsters/die alles verscheuren wat haer ghemoetet. Een Godloose, die over een arm volck heerschet, dat is een brullende Leeuwe, ende gierighen Beyre, seyt Salomon Pro. 28.

Om nu tot geen Tyrannye te vervallen / soo moet ghy u wel wachten van toornicheyt: want de toornicheyd des Mans en werckt Gods gherechticheyt niet, Iacob. 1. De Keyser Theodosius was een seer goedt-aerdigh Prince/ nochtans / wanneer hy door quade rapporten tot toorn verweckt was/ so heeft hy een seer schandelijcken moort binnen Thessalonica laten aen-richten: Eenen moordt/die hy na der hant/als syn gramschap over was / met veel tranen beklaeght heeft/tot in het graf toe daer over treurende. Daerom seyt Seneca wel: Quidquid voles, quale sit, scire, tempori trade. Nihil diligenter in fluctu cernitur. Dat is/ Al het ghene/ daer van ghy volkomene kennisse begeert/beveelt dat den tijt: Want in de golvē/die op en neer gaen/en kan men geen dingh recht bekennen. Ende dit was oock den raedt / welcke de wijse Athenedorus gegevē heeft den Keyser Augusto; want als Augustus badt/dat hy hem eenighe goede onder-wijzingen/ om syn Keyser-rijck wel te regeren/ wilde na-laten / eer hy noch van hem ginck: So recommandeerde hem Athenodorus dese heylsame lesse / dat hy niets doen en soude in synē toorne/ maer wanneer hy toornigh wierdt/ dat hy dan eerst de letteren van den A/ B/ C/ twee of drie-mael over op syne vingheren tellen soude / ende de hitte synes bloedts respijt gheven om te verkoelen.

Aldus ghesept hebbende/ hoe ghy u draghen moet in het straffen vande quaet-doenders/so sal ick voort-gaen ende kortelijck bethoonen / wat dat goede ende vrome Luyden / die haer wel draghen / van u behooren te ghenieten. Weest voor de sodanige vriendelijck en medē waerdigh/ niet anders als een Vader onder syn Kinderen. Wt de vriendelijckheyt van de Overheden / wast de ghehoorsaemheyt van de Ondersaten / ende van der selver onder-

liaritas parit contemptum, dat is/ Al te groote gemeynsaemheyt/ baert klepnachtinghe. 't Welcke oock de Coningh Salomon met een soete ghelijckenisse upt-beelt Prov. 25. seggende/ Vindt ghy Honigh, eet uwe bekomste: en versadight u daer mede niet, dat ghy hem uyt-spouwet. Hout uwen voet kostelijck van het Huys uwes Naestens: op dat hy van u niet versadight en worde, ende u hate. Honigh is soet/maer die hem te veel eet/ spouwet hem weder upt. De Wijn is lieffelijck / maer die hem te veel in-neemt / gheeft hem wederom over; Also ist oock wel een heuglijcke sake / wanneer een Overste zich medewaerdigh draeght onder het volck: nochtans/ hy en moet zich niet al te ghemeyn maken / ofte ten laetsten sal men van hem walgen / ende hem niet achten nae behooren. De konstighe Schilderyen willen niet dicht by ghezien wesen/ maer verthoonen haer op het schoonste/ wanneer men een wevnigh daer af blijft staen. Ghy oock alsoo: Laet u altijdt vriendelijck zien/ doch niet anders dan van verren / soo sal uwe vriendelijckheydt te meer lusters hebben / ende ghy sult van een yegelijck niet sonder vreese gelieft/ en niet sonder liefde ghevreest worden.

't Is tijdt dat wy hier af scheyden/ ende ons keeren tot u lieden/die onder het commandement van andere staet/ om te toonen hoe ghy uwe Overheden bejeghenen moet. Weet het dan/ dat ghy haer schuldigh zijt Gehoorsaemheyt ende Verdraeghsaemheyt: Gehoorsaemheydt/ ten aenzien van hare Wettelijcke gheboden: Verdraeghsaemheyt/ ten aenzien van hare lydelijcke ghebreken.

Als u pets geboden wordt / niet strijdende teghen de gheboden Gods/

sonderdanicheyt groept oock wederom den goeden wille in de Overheden. Also wordt na de spreucke van Pythagoras liefde met liefde ten wederzijden gheloont. Door lieffelijckheydt in sinneganck verwerven de Overheden authoriteyt in haer ampt / sekerheydt voor hun persoonen / gunste van de Onderseten/en eere by alle de werelt. Calvinus Coningh der Argiven, socht eenen yeghelijcken behaghlijck en aengenaem te zijn: want hy hadde liever een mede-broeder te wesen van veel menschen door liefde/dan een Coning van allen/met ongunst/haet en nijdt. De wijselickeyser Marcus Aurelius, seyde seer verstandelijck: Allen menschen gheve ick mijn selven / op dat sy alle hun selven wederom souden over leveren aen my. Fabius Maximus Dictator, was soo spraecksaem / goedertieren ende vriendelijck / dat hy daer over den toe-naem kreegh van Ovicula, dat is van een Lam. De victorieuse Keyser Titus Vespasianus, hielt zich so gheneensaem en medewaerdig met allen/ dat hy daer over ghenoemt wierdt: Deliciæ generis humani, dat is/ de soeticheyt van't menschelijcke geslachte. Dele diergelijcke exempelen heeft ooc de Heylighe Schriftuyre / die wy om lanckheyt te schouwen voor by gaen/ stellende in plaetse van die/het advijs vande wijste aller Princen op aerden. Wanneer, seydt hy / Prov. 16. des Coninghs aen-ghesicht vriendelijck is, dat is het leven: ende syn ghenade is als eenen Avondt-reghen.

Doch ghy moet wel toe-zien / ghelijck ghy u niet en moeght op de Persiaensche wijse schouwsaem maecken onder het volck/dat ghy u oock daer voor niet al te ghemeynsaem en stelt: maer onthout dit oude woort: Nimia Fami-

soo thoont u ghehoorsaem / ende wat dienlijck is dat doet. Æschylus noemt de Ghehoorsaemheyt een Moeder van alle Geluckzaligheyt. Welcke schoone woorden in vaste redenen ghegrondt zijn: want hoe waert mooghelijck/ dat het soude konnen wel gaen / daer men ziet dat de Ondersaten niet en willen ghehoorsamen / als de Overheden yet goedt vinden te ghebieden? Met den sodanigen ist ghestelt/ ghelijck met de domme Schapen / die de stemme van haren Herder niet hoorende noch volghende/ herwaerts en derwaerts op onwegen dwalen/tot dat sy den Wolf inden mondt loopen / ofte erghens in een Sloot vallen en versmoren. De wijse Solon ghevraeght zijnde / waer in dat ghelegghen was den voorspoet ende het welvaren van een Republijcque / seyde seer bequamelijck: Daer inne / dat de Ondersaten hare Overheden/ende de Overheden haer eygen Wetten ghehoorsamen. O gulden spreucke! waerdigh om ghelijck met een stalen Griffie in de herten aller menschen hooge en laghe gheschreven te worden/waerdig om wel verstaen/ waerdigh om wel ghevolght te zijn. Wy Christenen zijn gheleert van den Apostel Paulo Rom. 13. Dat de Overheydt een Ordonnantie Gods is, die men moet ghehoorsamen, niet alleen om der straffe, maer oock om de conscientie wille; Ende van den Apostel Petro in syn eersten Sendbrief Cap. 2. Dat wy alier menschelijcker ordonnantie onderdanig moeten zijn, om des Heeren wille: Het sy den Coningh, als den Oversten: Het sy den Staet houderen, als den genen die van hun ghesonden worden: tot wrake der quaed-doenders, ende tot prijs der goed-doenders. Want also is de wille Gods, dat ghy met wel-doen, stopt de onwetenheyt der dwase menschen. Gelijck wy dan ons selven overgeven in handen vande Medecijn-meesters / ende alles doen dat sy ons ordonneren/wel verzekert zijnde / dat haer veel beter bekent is/ wat tot ons lichaems behoudenisse dienstig sy/als ons selven: Alsoo wil oock Petrus, dat alle vromme Christenen haer uyterlijck welvaren sullen stellen in het goedt vinden van hare Oversten/tot dien eynde alle der selver Ordonnantien ende ghebaden oprechtelijck achtervolgende. Groot was de ghehoorsaemheyt vande Soldaten Scipionis Majoris: want als hy een kleyne Vlote toe-ruste/om daer mede na Afrijcquen over te Schepen ende te oorloghen / ghevraeght zijnde van yemant/hoe dat hy sulcks durf de bestaen / ende of hy eenighen achterrugge hadde/ waer op hy zich verliet: So toonde hy drie hondert Soldaten/ die bezigh waren met drillen/ en haer in wapenen te exerceren / seggghende/ Daer en is niemant onder al de gene/ die ghy daer ziet / of hy sal geerne op mijn ghebodt van boven neder in de Zee springen ende verdrincken. Waer mede hy te kennen gaf/dat op de ghehoorsaemheyt der Soldaten veel meer te staen is / als op de menighte ende 'tgroote getal van dien ofte op eenige andere dingen. Siet dan wel toe/ dat het u aen ghehoorsaemheydt niet en feyle. Buyght u onder het geene dat u gheboden is / ende en meestert uwe Overste nopt in u herte / denckende dit waer beter sus/ ende dat soo/ even als ofte ghy bequamelijcker soud konnen regeeren dan sy: want dat ware een onverdraeghlijcke laet-dunckenheydt. Den dwasen, seydt Salomon, Spr. 19. en staet het niet wel goede daghen te hebben: veel weyniger eenen knecht

knecht te heerschen over Vorsten. Waer op Menander oock heeft ghezien / seghende: Molestus mihi servus est, altius famulo qui sapit. Dat is/ Dien knecht is my onaen-ghenaem en lastigh / die wijser wil wesen dan een knecht betaemt. Waeromme blijft binnen de palen van uwe beroepinghe. Vlieght niet hooghер dan uwe vleugelen reycken. Weest ghetrouwe in het kleyne/ so sult ghy metter tijt over het groote ghestelt worden.

Neffens dese Ghehoorsaemheyt soo moet vergesellschapt gaen Verdraeghsaemheydt: want het is onmogelijck/ dat de Overheydt niet somwijlen en soude struyckelen/ der sake te veel ofte te weynigh doen/in haer ampt wat te hardt of wat te slap zijn. God alleen is volmaeckt / maer daer en is gheen mensche op der Aerden, ghelijck den Prediker seydt Cap. 7. of hy schoon doet wat goedt is, die oock daer by niet en sondighe. De Overheden worden wel Goden ghenoemt / maer daerom en laten sy niet menschen te zijn. Sy zijn dat wy zijn/ dat is/ sy zijn lieden/ die feylen konnen: Ja sy konnen onder alle andere menschen het alderlichtste sneuvelen/dewijle sy het alderstercxste van het glibberighe vleesch/ de aen-lockende werelt/ende den duysent-konstigen Sathan aengevochten worden. Wat een vromen Regent was den Coningh David? Nochtans hoe groot en grof zijn de sonden gheweest die hy begaen heeft? 't Is overspel/'tis moordt/'tis het onbehoorlijck tellen des volcx/ daerom so een groote menichte des volcks vande pestilentie wiert wegh geruckt. Men vint geen Gout sonder schuym / geen Wijn sonder droessem / geen Koorn sonder kaf/ nochte geen mensche sonder gebreken. Derhalven / als ghy eenigh fepl in uwe Oversten ziet / ghy en ziet niet nieuws. Verdraeght dat sonder murmureren/sonder muytineren: want de Christenen moeten wesen als Duyfkens in onnoselheyt/ als Lammeren in lijdtsaemheydt/ ende niet als Scorpioenen in felheydt / die slechts eens oneffen aen-ghetaeckt zijnde/terstont met haren scherpen staert achter om slingeren / ende haer doodelijck fenijn uytschieten. Het is een groote sonde in syn herte de Overheydt te verachten. Noch grooter sonde ist smadelijck van syn Overheyt te spreken ende de selve te beschimpen of te schelden. Maer dese sonde is de alder-grootste / wanneer men in der daedt syn Overheydt verwerpt / ende zich teghen de selve feytelijck opstelt / door het aenrechten van muyterije. Hierom syn Core, Dathan en Abyron, levendigh van de Aerde in-gheslockt/verzinckende met al het gene dat haer aen-ginck. Hierom zijn vele andere van God ghеplaeght. In ouden tijden plaght men te seggen/dat een die dient/behoort te wesen/als blint/als doof/en als stom. Blint moet hy syn in het aenzien van syns Heeren feylen / dat is / hy moet die zien als niet ziende: Doof moet hy syn in't aen-hooren van straffe worden / dat is / hy moet die hooren als niet hoorende: Stom moet hy zijn in het lijden ende verdraghen van een slagh / van een stoot / dat is / hy moet die verdragen als niet eens voelende/ al waert oock schoon sake/dat hy sulcx in het minste niet verdient en hadde. Dus verre gaet oock de heylige Apostel Petrus in synen eersten Sendtbrief Cap. 2. Want hy seydt dupdelijck/dat men de Heeren moet onderdanigh zijn, niet alleenlick den goeden en redelicken,

maer oock den harden: want dat is ghenade, sept hy: dat yemand om der Godlijcker Conscientien wille swaricheydt verdraeght, lijdende t'onrechte.

Tot noch toe zijn verhandelt dese twee stucken: Eerstelijck/ soo hebben wy u ghestelt ghelijck voor den Aenghezichte Gods / ende ghetoont wat ghy hem schuldigh zijt: Daer na soo hebben wy u oock doen zien op eleksanderen/ ende aen-ghewesen hoe ghy u alle te samen in 'tgemeyn/ ende elck in't bysonder / hy sy groot ofte kleyn/ hy sy Meester ofte Knecht/ geduyrende uwe Voyage behoordt te draghen. Nu volghter voor het derde en laetste/ dat wy u leyden tot andere menschen/ ende over-mids deselve niet eenderley en zijn van conditie/ so sullen wy oock onderscheydentlijck daer van spreken: Ende voor eerst sullen wy dit bewijsen/ hoe ghy u draghen moet in regard van uwe vrienden/ en namentlick van uwe Heeren en Meesters; Ten anderen/ hoe ghy u draghen moet in regard van uwe vyanden / ende namentlijck van de Spangiaerden; Ten laetsten/ hoe ghy u dragen moet in regard van Wilde vreenden/ in de West-Indien/ die wel uwe vyandē niet en zijn/ maer oock noch gene vrienden: Want onken/ maeckt onmin.

Wat uwe vrienden belanght / daer voor moet ghy trou zijn: want trouwe maeyt hy / die trouwe zaeyt; ghelijck aen de contrarien / Ontrouw haer eyghen Meester altijt loont. Nu uwe Trouwe moet ghy laten blijcken/ niet alleen ten aen-zien van uwe Landslupden ende Bond-genooten/ die ghy hier ende daer ghemoetet: maer insonderheyt ten aenzien van uwe Heeren en Meesters/ die ghy hier te lande latet. Richtet haer saecken upt/ niet als vreemde / maer als uwe eyghen saken/ altijt waekende tot haer profijt: want wie zich in s'Heeren dienst begeeft / niet upt liefde van haer-lieden voor-deel/ maer alleen upt eygen liefde / om te eten / te drincken / en mor weder te spelen: om syn Buyck ende Beurse te vullen / die is een onmutte Wespe/ jae een ghestagen Dief. Daer om en hebben oock niet sonder redenen onse Voor-ouders dese spreucke in den mondt ghehadt/ dat eenen vuygen Dief nergens na so schadelijck is/ als een vuyghen Dienaer: want eenen Dief die vuygh is / steelt selden / en weynigh: maer een vuygen Dienaer versuymt altijdt / ende aen allen eynden het profijt van syn Heeren en Meesters. Ick en kan nauw'lijcks daer aen twijfelen / ofte ghy sult u ghesamentlijck beter quijten / ende de oude Renommée der Neder-landers soecken te bewaren/ die desen lof voeren als eygen boven alle andere Natien vande wijde werelt/ dat sy houw en trouw zijn/ liever haer leven thienmael over (waer't moghelijck) verliesende/ dan eens haer eer ende Eedt te buyten gaende. Nimmermeer moet het ghebeuren/ dat ghy sout bevonden worden als Waterloose Wolcken, die veel soeten Beghens beloven / en niet een eenigh druppelken en geven: maer ick vertrouwe vastelijck / dat ghy in uwe weder-komste van de Reyse sult ghelijck wesen de vruchtbare Ackers/ waer van men ghemeynelijck veel meer verkrijght / dan men hadde verwacht. De Egyptenaren hebben de trouwheyt af-ghebeelt met de Schilderye van eenen Hondt/ ende dat niet onbequamelijck: want de ervarentheydt van allen tijden heeft gheleert/ ende leert daghelijcks/ dat de Honden

voor

voor hare Meesters waken/ja tot der doodt toe de selve voor-staen teghen Dieven en Moordenaers. 'tIs ghedenckwaerdig/'twelck Solinus schrijft vanden Hont des Conings Lysmachi, die het doode Lichaem synes Heeren/ wanneer het selve nae de wijse der Heydenen verbrandt wierdt / in de vlamme is na ghespronghen/ en daer by blijven leggen/tot dat syne Asschen met de Asschen des Coninghs synes Meesters waren vermenght. O trouwe Beeste/ende o schoon exempel voor alle menschen! maer desen Hond daer latende/neemt voor oogen het exempel van den grooten Patriarche Iacob; Dese is so ghetrouw ghebleest in het pleghen / leyden / voeden/ regeren en bewaren van de Schaepkens Labans, die hem waren toe-betrouwt / dat hy nacht noch dagh daer af en ginck: Des daeghs versmachte hy van hitte: des nachts verstijfde hy van koude: geenen slaep en quam in syne ooghen. Meer heeft hy waer-ghenomen den wel-standt van syns Heeren Vee/dan het welvaren van syn eygen lichaem; ende dat twintigh Jaren langh. Wel heeft hy ghedaen / ende daer over ist hem ook wel ghegaen: want al was synen Heere en Schoon-vader Laban vry straf en ondanckbaer tegens hem/ so wiert hy nochtans van God synen Hemelschen Vader / den Heere aller Heeren/seer rijckelijck geloont. God was op syn zijde / ende de opperste Herder / aen-ziende syne ellende ende moeyten / heeft hem niet ledigh laten weggh gaen / maer vele zeghens verleent/gelijck hy selve bekent Gene. 31. Volghet dese Trouwe Iacobs na/ so sal u ook navolghen Iacobs zegen: want Een Trouw mensche wort veel gezegent, na de Leere des Wijse-mans Pro. 28.

Wat de Vyanden belanght / ende met namen de Spangiaerden / daer teghen moet ghy ouvertzaeght aengaen; ghedenckende/dat het syn vyanden niet alleen van u goedt en bloedt/ maer ook van uwen God.

Gods vyanden zijnse: want sy zijn grove onbeschaëde/openbare Afgoden dienaers. Een hout Crucifix noemen sy haren lieven Heere. Een dun stuckken deeghs/een gebacken Ouwelken/ smenschen maecksel/ noemen sy haren God / en bidden dat aen: waer over ook sy alle onzaligh zijn, na de Leere des Wijse-mans Sap. 13. ende onder de dooden te rekenen, met al hare hope.

Vwe Vyanden zijnse insghelijcks: want dat hebben sy vijftigh of tsestigh Jaren herwaerts klaer ghenoegh laten blijcken. Hoe menighe Stadt en Dorp hebben sy wel uyt-gheplondert in ons lieve Vader-lant? Hoe menigh Huys en Kercke verbrant? Hoe menigh Mensche vermoort ende af-grijselijck mis handelt? Sy hebben Pater-nosters gemaect van Hollantsche ofte Lutheraensche ooren/ en van noch erghers. Arme Huys-luyden/en andere hebben sy met de bloote voeten tegen het vyer gheset / ende die alleenrkens laten afschroepen. Sy hebben de Luyden met gloeyende tanghen 'vleesch uyt den Lyve ghetrocken / en doot gekneepen: aen Speten gesteken ende gebraden: het Bel levendigh af-ghestroopt / en over hare Trommelen ghespannen: Stock-oude Vrouwen in de Gast-huysen vermoort. De doode Lichamen op-ghegraven / onder de Galge ghesleept/ op-ghehanghen en verbrandt. Sy hebben Vrouwen ende Dochters verkracht / dwinghende de Mans en Ouders dat aen te zien. Sy hebben de Mans by hare heymelicke leden/ende de

de Vrouwen by hare Borsten op-ghehangen. Sy hebben ongheboren kinderen uyt 's Moeders lichaem gesneden / ende die aen hare Spiessen ende Kappieren ghesteken: Sy hebben Craem-vrouwen het lichaem op-ghesneden / ende de nieu-ghebooren kinderen/van drie/vier weken/daer in ghenaept/ende in haers Moeders bloedt ghestickt. Ick zwijge duysent andere grouwelijckheden / die de Spaensche Soldaten hier in Nederlant/ter plaetsen daer sy meester waren/hebben bedreven / niet anders om-springhende met de goederen / staten en lichamen vande Neder-landers / dan of sy hadden voor gehadt eenen hasp Honden/ en noch erger: want wie onser soude eenen Hondt soo wreedelijck / als hier boven aen-ghewesen is / konnen mishandelen/ ja zien mishandelen sonder groote ontstellinghe en verfaepinghe.

Wil men acht nemen op de Spaensche Hoofden, ick seggh̄e op de groote Donnen ende Gouverneurs, die den Coningh uyt Spangien in Nederlant gesonden heeft/om 't volck te regeren: Elck een sal van de selve meerder discretie en goedertierenheyts verwachten/als van 'tgenepne schuym: Maer neen. Die selve / hebben ontallijck veel vrome Luyden/ soo Mannen als Vrouwen/sa oudt als Jonck/daer ter weereld niet op te seggh̄en en viel/ dan alleen / dat sy eenen Bijbel in huys hadden / of dat sy in onse Kercke gheweest waren / of dat sy Gods Woort boven der Papen Decreten stelden/door Beuls handen doen om-brengh̄en. De nieuwe Kercken en plaetsen/ daer men ghepredicht hadde/ hebben sy afghebroken / ende van de Materialen Galgen gemaeckt/om de Predicanten en Toe-hoorders daer aen te hangen. Daer en was manlijcks houts ghenoegh̄ te krijgh̄en om Schavotten te maken/soo dat sy in besloten Kamers en Kelders de Luyden hebben omgebracht. De Galgen/ja de Boomen aen de wegen hingh̄en vol menschen. Alle Marcten blaeckten van het vyer. De Wateren waren (by maniere van spreken) vervult met de doode Lichamen der geener / die daghelijcks verdroncken wierden. De Aerde was hobbeligh en strobbeligh door het gestadig delven van Vrouwen en Dochters. De Swaerden waren stomp door al het onthalsen/ ende de Beulen alle Avonts moede van het moorden. Dien grooten Bloet-hont Duc d'Alve, staende op syn vertreck uyt dese Landen na Spangien/roemde over Tafel/ dat hy in ses Jaren tijts wel achthien duysent en ses hondert menschen/ Edele en Onedele/ door Beuls handt hier in Neder-landt hadde doen om-brengh̄en/behalven noch al die geene welcke van syn Soldaten in oploopen en anders waren vermoort. O Barbarisch herte!

Soo men oock op den Coningh letten wil/die heeft alle die schandelijcke Moorderyen en Barbarische wreedtheden teghen syne goede Ondersaten niet ghewreert / maer gheapprobeert/ ja gheexciteert. Dit blijckt niet dan al te klaer uyt die wreede Moordadige/ Diocletiaensche Sententie/ welche de selve Coningh binnen Madril Anno 1568. den 26. Februarij over de Inwoonders deser Landen heeft uytgesproken: Verklarende dat de Staten/ Princen/ Steden/ Edele en Onedele/ in somma/alle de Neder-landers hadden ghecommitteert Crimen læsæ Majestatis, dat is/ dat sy verdient hadden aen lijf en leven/goet en bloet gestraft te worden.

te woyden: Willende en ydonnerende syn Majestept (om dooy sulc eē ernstige Sententie exempel te geven/en vreese te maken in toecomende tyden by alle Ondersaten) dat de straffe en pepnen deser Sententie/sonder eenighe hope van gratie ofte dissimulatie/haer volkomen effect sullen hebben.

Wilmen eyndelyck zyn oogen slaen op de Paepsche Leeraers/de Jesupten en andere/die hebben ock hier onder het houtgen gheslockt so vierigh als sy konden/en doent noch alle daghe. Het ordinaris Liedeken dat sy in de Raedt-kamers van Keyseren en van Coningen heymelyck zinghen/ende somwylen over-lupdt booy alle de werelt upt-raepen/met hare ghedruckte Boecken/is ditte: Dat men ons (die sy Ketters noemen ende Rebellen) behoort van kant te helpen/te hanghen/te worghen/te vranden/ende op het wreedtste om te brenghen. Hoyt den raedt/welcke eenen sekeren Jesupt/ghenaemt Cornelius Callidius Chrysopolitanus, in een ghedruckt Boeckken geeft aen den Coning van Spangien. De Coningh/seydt hy/moet met sulcken straf heydt ende ghestrengicheydt (om niet te ghebruycken de woorden van onmenschelycke en meer dan Barbarische jae beestelycke wreetheydt) in de Neder-landen handelen teghen allen/van den minsten tot den meesten/sy hebben het verdient of niet verdient (al hoe wel dat dese woorden hart schynen) dat hy niemant en verschoone/dat hy niemandts ouderdom/staet ofte ghestacht aen en zie/dat hy zich over kinderen en jonghe van jaren niet en ontferme: Ten eynde alle menschen ooren/sulcks hoorende/magen tupten/hare lichamen doos schrick noghen schudden en beven/de leden citteren/de handen te berge staen/het ghelaedt ontvallen/ende aengezichten bleeck worden en besterven/op dat alsulen anderen daer mede een vreese aenghejaeght worde. Een ander Jesupt ghenaemt Ribadeneira seydt rondt upt/dat wy (die Ketters zyn na syn opinie) slimmer te achten zyn dan de Joden die Christum ghecruyziget hebben: dat wy veel snooder en schadelycker beesten zyn dan de Heydenen. Ja dat de vpandtschap der Catholycken teghen de Ketters so groot behoort te wesen/als daer is de aen-ghebooren vpandtschap van de Wolven tegen de Lammeren. Siet hoe dat de Geck/ofte liever/hoe dat den Wolf altemets onder de Schaeps-vacht komt upt-kycken/ende upt de wyde Monnicks Mouwe springen. Wat dunckt u van sulcke fyne Priesters?

Daerom 't greene Moses Deut. 25. den Kinderen Israels upt den name Gods belastet heeft/seggende: Ghedenckt wat u de Amalekiters deden op den wech, doen ghy uyt Egypten tooght Hoe sy u aen-grepen en sloeghen, &c. Soo sult ghy dan de ghedachteniſſe der Amalekiters uyt-roeyen onder den Hemel, dat en vergeet niet. Alsu seggen wy ock tot u lieden: Ghedenckt wat de Spangiaerden u en uwe Vaders ghedaen hebben op den wech/doen ghy wt de duysternisse des Pausdoms over-gingt tot het licht des heyligen Evangeliums. Hoe sy u aen-grepen/sloeghen/vermoorden/ja dupsent dooden aen-deden/dupsentmael erger dan opt de Amalekiten gehandelt hebben met de Israeliten: want de Amalekiten sloeghen alleen de achterste der Kinderen Israels, en alle de zwacken/die niet wel volghen en konden/doen sy moede en mat waren: maer de

Spangiaerden hebben hier in Nederlant alles soecken te verslaen/ Edel en Onedel/Rijck en Arm/groot en kleyn/ Man en Vrauwe / Vader en Kindt/ sonder pemandt te verschoonen. Derhalven ghy vrome Nederlanders/wilt ghy uwen staet en u leven versekeren/ so doet u beste, om de ghedachteniſſe der Spangiaerden uyt te roeyen onder den Hemel: Dat en vergeet niet. Nacht ende dach en konnen niet te samen vergaderen: Licht en duysterniſſe/ konnen geen ghemeynschap met elck-anderen hebben: Wit en zwart / en konnen niet te gelijck op een plaetse woonen: so wepnich kont ghy ock bestaen met de Spangiaerden. (Ick spreke alleen van die Paepsche moordadige Spangiaerden) Haer op-komen is uwen onder-ganck/haren onder-ganck is u op-komen. Haer leven is uwen doot/ haren doodt u leven. Sy hebben u het leven gesocht te benemen/so haest als ghy dat ontfanghen hadt/ofte te verhinderen dat ghy't noyt ontfangen en soudt. Nu ghy't hebt/'tis haer leedt/ ende sy doen wat sy konnen/om u dat wederom af te snijden. Sy wenschen/ mocht wenschen helpen / ghelijck eertijts de bloetdorstige Keyser Caligula, dat alle Neder-landers maer eenen Hals en hadden / en dat sy den selven met eenen slach mochten af-houwen. Wat segghe ick met eenen slach af-houwen? Ick misse: Want onghetwijffelt / so en souden de Spangiaerden met onsen zimpelen doodt niet te vreden zijn. 't Is een vreede doodt/ ja de aller-vreetste die oyt pemanden is aen-ghedaen / welcken sy ons van oudts ghezworen hebben / ende noch daghelijcks drepghen in haer bloedtdorstigh ghemoedt. Wie en soude niet veel liever/ te Water en te Lande/tot den uytersten droppel bloeds toe vechten/ende gelijck een eerlijck Man met het Swaerdt in de vuyst sterven / als door de handt van eenen pockighen Spaenschen Beul schandelijck ende vreedelijck om-ghebracht worden. En vergeet dit ymmers niet: Maer beherticht en bedenckt het/wanneer ghy teghen de Spangiaerden sult slaeghs worden / om soo veel als in u is, hare ghedachteniſſe uyt te roeyen onder den Hemel.

Wat nu eyndelijck ock belanght de Wilde vreemden: Ick meyne de Ingheborene van de West-Indien/ om sekerlijck bericht te worden / hoe ghy u ten aenzien vande selve behoort te draghen / soo moet ghy neerstelijck onder-soecken/wat de feplen zijn ghevveest van de Spaengiaerden / waer door haer de selve soo hatelijck hebben gemaeckt by de Wilden/doen sy eerstmael in West-Indien waren gekomē/ uyt hare ongheluckige/onsalighe handelingen / uwe gheluckige en zalighe waerschouwinghe leenende: want hy spieghelt hem sacht / die hem aen een ander spieghelt. Dit sal u leeren/dat ghy behoort te zijn vriendelick in uwe aen-komste by haer: Scrupuleus in uwe handelinghen met haer: Heyligh in uwe conversatie onder haer.

Eerst en voor al/ soo moet ghy haer vriendelijck bejegenen/ende met weldoen soecken tot uwe liefde te trecke. De Spangiaerden wilden alles met force en ghevvelt hebben. Wat grouvvelijcke Tyrannyen van haer in de West-Indien bedreven zijn/is in verschepdene boecken / tot een eeuwighe Memorie ende verfoepinghe van de Spaensche Natie beschreven / en sonder twijfel zijn de staeltgens van dien u lieden ghenoeghsaem bekent. Achterhalven

derhalven onmoodigh hier alles in het wijt en breet te verhalen. Een dinck sal ick alleen seggen/ namentlijck/ dat de Iesuyten en Papen selve (welcke nochtans zijn een soorte van Distelen/ die het alderweeldighste in de bloedtackers groepen) over die onmenschelijcke wreedthedt ende schandelijcke septen der Spangiaerden in die Landen/groot mis-noeghen getoont hebben. Eenen Bartholomeus des las Casas, Bisschop van Chapa, is expresselijck uyt Indien over-gekomen/ om by den Coningh en den Keyser te klaghen/ over alle de onnatuyrlijcke onverdraegelijcke handelingen die daer wierden ghepleeght. Denckt hoe grof dat sy't dan wel moeten ghesponnen hebben. Ende wat ist dat de Spangiaerden hier mede ghewonnen hebben? Niet anders dan een ongeneselijcke verbitteringe van de gemoederen en herten der rechte Indianen teghens haer: Een verbitteringe/ die so hoogh ghestommen is/dat de Indianen veel liever wilden woonen by de Duyvelen inde Helle/als by de Spangiaerden in den Hemel/'twelck de Mis-Priesters voor antwoort kreghen/ als sy eenige Indianen vermaenden om het Christen gheloof aen te nemen / ten eynde sy niet inde Helle / maer inden Hemel komen mochten: want de Indianen vraeghden terstondt waer de Spangiaerden hier namaels varen souden/ ende verstaende dat de selve inden Hemel souden komen/ na het oordeel van de Priesters: So seyden sy rondt uyt/ dat sy inden Hemel niet en begeerden te zijn / maer liever hadden te gaen in de Helle / om van die Moordadighe Natie der Spangiaerden een-mael verlost te zijn. Ter deser oorsaecken/ hebben oock de Spangiaerden / meest alle de Mans-persoonen/in verscheydene deelen van Indien / leelijck vermoort: Want de Indianen waren so teghen haer verbittert / dat sy geen middel en saghen/om by het leven der selver / hun Rijck in Indien te besten en te versekeren. Ghy lieden moet dan eenen anderen wech in-gaen tot de herten der Indianen/namentlijck/ den wech van Vriendelijckheydt en Weldadichedt. Al zijn de Indianen Barbarisch en ongemaniert / daerom eben-wel en laten sy niet menschen te zijn. De Wet der Natuyren/is so wel in hare/ als in uwe herten ghedruckt/ die daer leert / dat de eene vrientschap de andere waerdt is / ende dat men schuldigh is wel-doen met wel-doen te loonen. Beesten konnen door straffheyt en slagen ghetemt worden: maer de menschen moeten door soete woorden en ghedienstige wercken bekoort worden. Lacchende/ smeekende/ streelende / kan men veel meer van haer verkrijghen/dan dreygende/ nijpende/ slaende. Veel zijnder getracken door de zijde banden van liefde / die nimmermeer en souden hebben konnen eē handt-breedt / ja hayr-breedt verset worden door de ysere ketenen van fortse. God is de liefde/ende de Kinderen Gods moetē handelen en wandelen inder liefde/ofte sy en wandelen niet als Kinderen Gods. Wie dat visscht na de gunste der menschen / en het Net der liefde niet uyt en werpt/ die sal den heelen dach visschen / ghelijck Petrus den heelen nacht/ende niet vanghen maer altijdt missen.

Wijders/so moet ghy ook in al uwe handelinghen met de Indianen voorzichtigh en wyp wat scrupuleus zijn/ u selven niet te bloot ghevende: want ist wonder/daer sy so menichmael van

13299
nigthoff

de Spangiaerden en andere Natien bedrogen zijn/dat sy oock bedrieg'lijck geworden zijn? 't Ghemeene spreeckwoordt geldt hier: Soo voor/ soo nae: Voor gewesen/is na gedaen. Daerom weest haer trou: Maer nochtans en betroutse niet. Wie licht gelooft/wort licht bedrogen. Gedenckt aen de lesse Christi, Matt. 10. Weest voorsichtich ghelijck de Slanghen, ende onnooselals de Duyven. Dese twee deughden/ Voorzichtichept ende Onnooselheydt/ moeten altijt handt aen hant te samen vergeselschapt gaen. Onnooselheydt sonder Voor-zichtichepdt is rechte dwaesheyt/en Voorzichtichept sonder Onnooselheydt is rechte boosheydt. De Onnooselheydt moet door Voorzichtichepdt bestiert worden / ende de Voorzichtichepdt moet door Onnooselheyt ghematicht worden. Onnooselmoeten wy zijn als de Duyven / om niemandt te bedrieghen: ende Voorzichtigh moeten wy zijn als Slangē/ om van niemant bedrogen te worden. Het blijve daer by: wat God te samen ghevoeght heeft / dat en verscheyde geenen menschе.

Voor het laetste soo moet ghy oock Heylich zijn in uwe conversatie onder haer/u selven wachtende van ongeregelthept/ van ongherechtichept/ ende voorts van alles wat die arme menschen soude hommen strecken tot een ergherniſſe: Want wie eenen vanden alderminsten vererghert, het ware hem beter dat een grooten Molen steen aen synen Hals ghehangen worde, ende dat hy verdroncken worde inde diepte der Zee, Matth. 18. Als uwen handel en wandel ergerlijck is/ in plaetse dat de Heydensche menschen tot het Christen ghelooue souden worden bekeert / soo sullen sy / hae langhs hae meer daer van worden af-gekeert: Op verbeteringe hoopende / soo sal men niet vinden dan groote verbitteringhe: Ende daer uwen't halven Gods name most ghepreſen en gheheylight worden op aerden/ soo sal hy ter contrarien worden gelastert/ gelijck Paulus aenwijst. Rom. 2. Ghy die seght dat men niet stelen en sal, steelt ghy selve? Ghy die seght dat men geen Overspel doen en sal, doet ghy Overspel? Ghy die vanden Afgoden eenen grouwel hebt, rooft ghy het Heylighe. Ghy die u beroemt in de Wet, onteert ghy God door de overtredinghe der Wet? Want om uwent wille wort den Name des Heeren ghelastert onder den Heydenen: ghelijck gheschreven is. Soo onmogelijck als het is/ pemant schoon te maecken met eenen vuylen dwepl: Soo onmoghelijck als het is/ met een upt-ghebluschte keerſſe een ander te ontsteken: So onmogelick is het oock/ dat een/ die selve geen Godzalichepdt en heeft/ andere tot Godzalichept soude brengen. Men en kan van distelen geen Vygen plucken/ noch van Doornen Wijndruyven lesen. Ick besluyte dan met de woorden onses Saligh-makers Iesu Christi, by Matt. int 5. cap. Laet also uwe licht lichten voor de menschen, dat sy uwe goede wercken sien, en uwen Vader loven die in de Hemelen is.

Ghelijck hem toe-komt: *Lof, Prijs, Eer en Danckbaerheydt, tot in alle Eeuwicheydt;*

AMEN.

Ovid. Tristium lib. 1. Eleg. 1.

Parve (nec invideo) sine me liber ibis *ad Indos*;
Hei mihi, quod Domino non licet ire tuo.
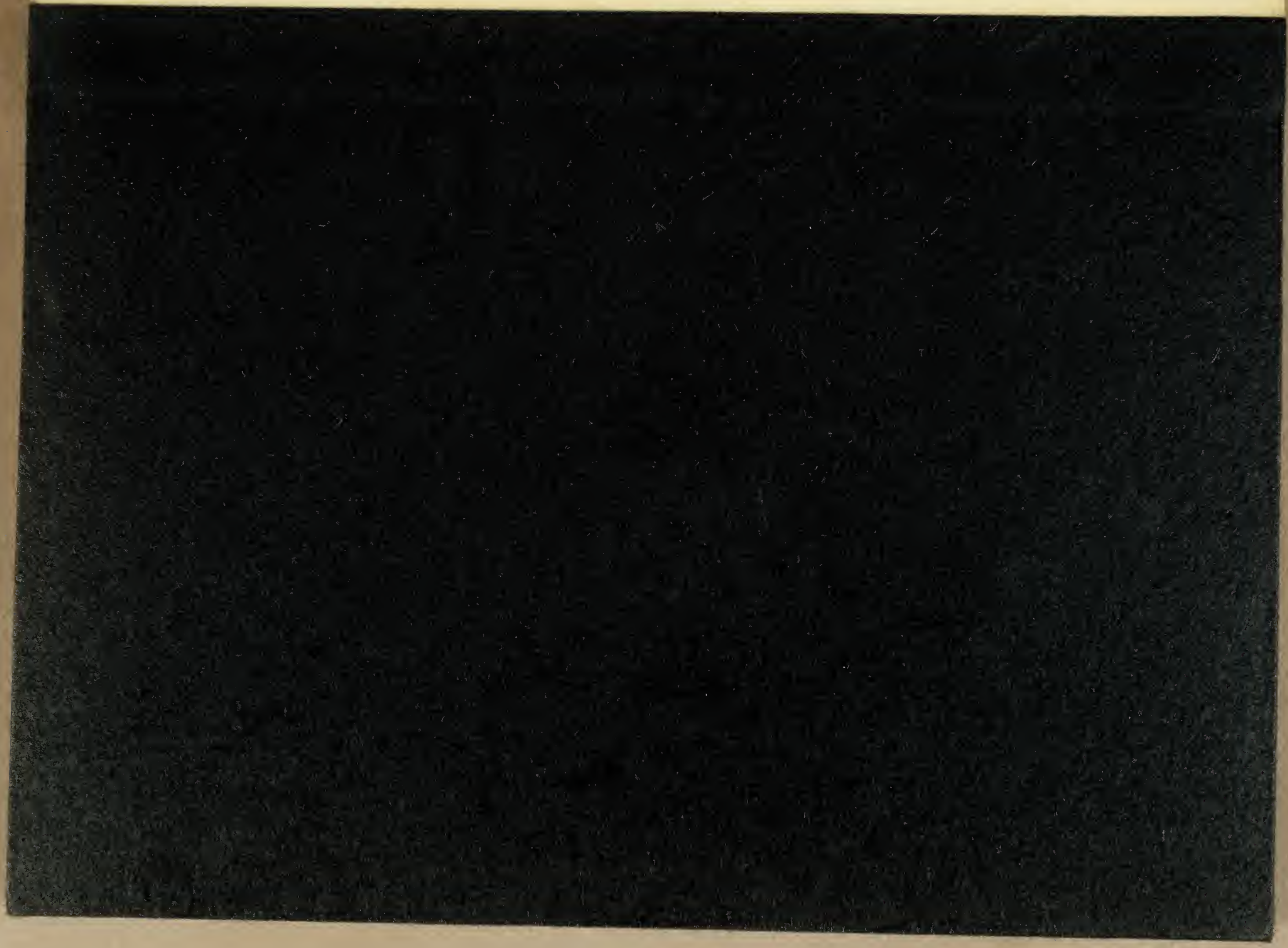
F629
S767t